

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Zdravotně sociální fakulta

Morálka konzumní společnosti a její perspektiva

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Jan Vitoň

Autor: Monika Veselá, DiS.

Datum odevzdání práce: 17.8.2009

Abstrakt

Tématem mé bakalářské práce je „Morálka konzumní společnosti a její perspektiva“. Cílem práce bylo zjistit u zvoleného vzorku populace, jaké jsou obecně chápáné projevy konzumního způsobu života a nakolik jsou tyto projevy v souvislosti se společensky akceptovanou touhou po úspěchu tolerovány či dokonce předpokládány.

V úvodu jsem považovala za nutné zabývat se jednotlivými pojmy, protože chápání morálky i pojmu „konzumní společnost“ nemusí být jednoznačné. V další, teoretické části jsem se snažila za pomoci děl současných sociologů a filozofů definovat, v čem se morálka konzumní společnosti liší od morálky společností dřívějších. Bylo třeba definovat oblasti, které jsou pro konzumní morálku typické. První část tedy představuje souhrn poznatků převážně kritiků konzumní společnosti.

Jako protipól jsem ve výzkumu oslovila 10 „normálních lidí“ ve svém okolí, abych zjistila, co oni vnímají jako eticky přijatelné a nepřijatelné v dnešní společnosti. První částí výzkumu byly osobní rozhovory s respondenty, kteří odpovídali na tři dané otázky. Na základě těchto rozhovorů jsem vytvořila hypotézy. Druhá část výzkumu obsahovala další tři otázky, ve kterých byly nabídnuty odpovědi a hodnotící škály. Na základě odpovědí jsem vytvořila pořadí jevů podle četnosti ve společnosti a pořadí jevů dle přijatelnosti pro respondenta.

Názor na morálku společnosti je otázkou, kterou si nepokládáme denně, přesto se mi podařilo získat od vybraného vzorku subjektivní poznatky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o vysokoškolsky vzdělané osoby, nejedná se o reprezentativní vzorek populace, i pro ně bylo přemýšlení o otázkách morálky nezvyklé a obtížné. I z toho důvodu bych pro případný další výzkum zvolila větší vzorek populace a použila pouze jednodušší dotazník přijatelnosti či nepřijatelnosti obecně se vyskytujících jevů. Cíl své práce jsem splnila, uvědomuji si však, že toto téma nelze vyčerpat a má smysl se jím dále zabývat.

Summary

The present bachelor thesis deals with the topic of “Ethics of the Consumer Society and its Prospects”. The thesis objective was to determine, based on a selected population sample, the generally acknowledged symptoms of the consumer way of life and to what extent these symptoms are tolerated or even anticipated to be occurring in connection with the socially accepted desire for success.

I felt it necessary to explain some of the elementary notions in the introduction chapter as the comprehension of ‘ethics’ as well as ‘consumer society’ may be ambiguous. In the theoretical part of the thesis I tried to define, with the help of the works of contemporary sociologists and philosophers, the difference between the ethics of present consumer society and those of earlier societies. It was necessary to define the areas typical of consumer ethics; thus the theoretical part gives a summary of findings made mainly by the people who express criticism of consumer society.

As a counterpoint to the theoretical part, I addressed 10 ‘ordinary people’ to find out their understanding of what is ethically acceptable (unacceptable respectively) within the present society. The first part of the research was done in form of an interview with the interviewees answering three open questions. Following the interviews, hypotheses were set based on the answers. The second part of the research contained three more questions; this time closed ones with selection of answers and an evaluation scale were offered. I ranked the phenomena according to their frequency of occurrence in the society and according to their acceptability for the interviewees.

Thinking about the ethics is not an everyday issue indeed; nevertheless, I managed to elicit subjective opinions from the selected sample. However, even though the interviewees were all people with university degree (i.e. not a representative sample is concerned), thinking of the questions of ethics was uncommon and difficult for them. Due to this reason I would use for a possible future research a greater population sample as well as a simpler questionnaire to elicit acceptability or unacceptability of generally existing phenomena. The thesis has achieved its objective, although I am aware that the extent of this topic can’t be finalized and I agree that it is worth to deal with further on.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Morálka konzumní společnosti a její perspektiva“ vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě/v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách.

V Českých Budějovicích.....

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Janu Vitoňovi za inspiraci a laskavé vedení, dále pak trpělivým respondentům a mým blízkým za podporu.

Obsah

Obsah	6
Úvod.....	7
1. Současný stav dané problematiky	9
1.1. Praktická etika západních a východních náboženství	9
1.2. Dilemata	11
1.3. Svět podle Baumana.....	17
1.4. Situace v České republice, výzkumy CVVM Sociologického ústavu AV ČR	19
2. Cíl práce, výzkumné otázky a hypotézy	22
2.1. Cíl práce	22
2.2. Výzkumné otázky a hypotézy	22
3. Metodika	23
4. Výsledky	24
4.1. Kvalitativní výzkum	24
4.1.1. Výsledky	24
4.1.2. Vyhodnocení výsledků	43
4.2. Kvantitativní výzkum	45
5. Diskuze.....	50
6. Závěr	53
7. Klíčová slova.....	54
8. Seznam použitých zdrojů	55
9. Přílohy.....	58

Úvod

Morálka konzumní společnosti je v současnosti tématem často diskutovaným, tématem, kterým se zabývají sociologové, filozofové i běžní lidé. Již odmala každý z nás slýchá z úst prarodičů: „To za nás nebylo, kam ten svět spěje?“. Podobné řeči vnímáme jako klišé, které od počátku lidstva používají naši předkové. Je to však jen klišé? Kam skutečně spěje morálka? Je její vývoj závislý na vývoji společnosti?

Abych mohla zkoumat morálku konzumní společnosti, bylo třeba zamyslet se především nad předměty zkoumání – tedy nad pojmem „morálka“ a pojmem „konzumní společnost“.

Morálka je v širším kontextu vnímána jako soubor obecně uznávaných mravních norem. Tyto normy se jistě v průběhu dějin vyvíjely, troufám si však říci, že jejich základ se již několik tisíc let nemění – naše tzv. „západní“ civilizace staví svou morálku na Desateru, ze kterého vychází i v právních systémech. Jankovský (13, s. 24) nabízí i jiný pohled: *„Morálka hodnotí lidské chování z hlediska dobra a zla, a to v porovnání s lidským svědomím.“*

Konzumní společnost je charakterizována orientací na spotřebu, často na spotřebu demonstrativní, v níž se konzum stává znakem společenského postavení (12). Hodnotový žebříček je v tomto pohledu zkreslený, pokud přistoupíme na tuto hru, je pro nás dobré to, co nás staví do světla úspěchu a bohatství. Morálka jde často stranou. Kde se toto zastaví? A znamená to, že ti méně šťastně narození či chudí ctí morálku více než ti úspěšní a bohatí?

Pokoušela jsem se tyto otázky nahlédnout z různých úhlů, v historické perspektivě i zraky současných filozofů a sociologů. Nakonec jen zbývalo rozhlédnout se kolem sebe a oslovit „obyčejné“ lidi. Oslovila jsem vysokoškoláky ze svého okolí. K tomu mne vedla snaha zpochybnit obecný předpoklad, že vzdělaní lidé cítí morálku silněji. I když dle Platóna už skrze poznání dobra musíme konat dobro a zlo je jen

důsledkem nedostatku poznání (20), neznamená to, že současný vzdělávací systém nám toto poznání umožňuje.

Pokud jsem se zamyslela nad dějinami civilizace, došla jsem k hypotéze, že každá společnost na určitém stupni vývoje logicky přechází ke konzumnímu způsobu života. To může být důsledkem určité nasycenosti, která hledá ventil. Nebo je to touha dát ostatním najevo svou úspěšnost? Bauman v *Tekuté modernitě* (3, s. 119) říká: *„Současné konzumenství však již není tím, čím bývalo; nejde již o uspokojování potřeb – dokonce není ani o mnohem jemnějších (a jak by někteří nepřiliš přesně řekli „sofistikovaných, „vymělkovaných“, „odvozených“) potřebách ztotožnění nebo pozvednutí sebevědomí na stupeň „adekvátnosti“. Bylo již řečeno, že dnešní spiritus moves spotřební aktivity není již měřitelnou sadou vyslovitelných potřeb, ale je jím sama touha – mnohem nestálější a prchavější, neurčitější a vrtkavější, než jsou „potřeby“.“*

Konzum se ovšem netýká jen hmotných statků, spotřeba se promítá do všeho – hltáme zážitky, vztahy, umění... Široké možnosti naší doby přináší prokletí v podobě nutnosti volby. Jak si však máme vybrat? Co si koupit, jak se bavit, čím zaplnit prázdnotu, kterou v nás zanechává honba za úspěchem a bohatstvím? Máme málo času, takže konzumujeme bez většího rozmyslu, co se nám naskytne. Zapomínáme při tom však na etiku? Pesimisté říkají, že žijeme v nemorálním světě, není nám nic svaté a obětujeme morálku pro svůj prospěch. Kde je však pravda?

1. Současný stav dané problematiky

1.1. Praktická etika západních a východních náboženství

Jak se zmiňuji v úvodu, západní civilizace staví své morální zásady na Desateru Božích přikázání. Protože mi zmínka nepřipadá u tak zásadního tématu dostačující (a v úvodu není prostor se vyjádřit obsáhleji), cítila jsem potřebu se nad Desaterem blíže zamyslet.

Jankovský (13, s. 106) srovnává přikázání týkající se nedotknutelnosti majetku s Buddhovými příkazy. Zatímco dekalog je obecně znám, chtěla jsem provést srovnání s praktickou etikou buddhismu, kterou jsem dříve nestudovala. Nejsem ovšem teolog ani znalec teologických teorií, moje úvaha bude založena čistě na mém chápání těchto zákonů.

Störig (23, s. 46) uvádí pět příkazů vyslovených Buddhou:

1. *Nezabíjej živé.*
2. *Neber, co ti nedávají.*
3. *Nemluv nepravdu.*
4. *Nepij opojné nápoje.*
5. *Nebud' necudný.*

Störig vyslovuje domněnku, že tyto příkazy jsou natolik obsáhlé, že jejich dodržování je mnohem obtížnější než život podle Desatera. V Exodu (20, 1-17) jakož i v Deuteronomiu (5, 6-21) zní přikázání takto:

Bůh vyhlásil všechna tato přikázání:

„Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví.

Nebudeš mít jiného Boha kromě mne.

Nezobrazíš si Boha zpodobněním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stíhám vinu otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, ale prokazují milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a mé přikázání zachovávají.

Nezneužiješ jméno Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval.

Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. Ale sedmý den je den odpočinutí Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn ani tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý.

Cti otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.

Nezabiješ.

Nesesmilníš.

Nepokradeš.

Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví.

Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.“ (10, s. 81)

Záměrně jsem uvedla „originální“ biblický text, protože zjednodušená podoba, obecně známá a vykládaná v katechismu, může svádět k tomu, že dojde i k zjednodušení významu jednotlivých přikázání.

Pokud budu srovnávat s Buddhovým učením, je na první pohled zřetelné, že to naprosto postrádá příkazy týkající se služby vyššímu principu, tedy první tři přikázání dekalogu. Páté přikázání je v obou kodexech, Buddha jej však rozšiřuje „nezabíjej živé“, týká se tedy všeho živého, v Bibli není upřesněno, ale výkladově se vztahuje pouze na člověka. Sedmé přikázání „nepokradeš“ je totožné s „neber, co ti nedávají“, může se ovšem rozšířit i na deváté a desáté přikázání, týkající se manželky a majetku bližního (zde by výkladově mohlo jít jednak o zmocnění se, ale i o závist či touhu se zmocnit). „Nemluv nepravdu“ se prakticky v Mojžíšových zákonech objevuje pouze v osmém přikázání „nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví“, což je vůbec vnímáno jako nejtěžší forma lži, jinou lež Desatero neuvádí, v tomto směru je tedy Buddha náročnější. Čtvrtý a pátý Buddhův příkaz se týká mravného života, jeden velmi konkrétní, druhý opět se širokou působností. Pití omamných nápojů ani jeho alternativu Desatero neřeší, cudnost jako taková se objevuje v šestém přikázání „nesesmilníš“ a

devátém „nepožádáš manželky bližního svého“ (uvádím znění a pořadí přikázání podle katolického katechismu – v biblickém úryvku je obojí odlišné). V Buddhových příkazech chybí vůbec důraz na úctu k rodičům.

Z výše uvedeného vyplývá, že nelze srovnávat oba kodexy, protože co jeden řeší podrobně, řeší druhý obecně a naopak. Nemohu teda zcela souhlasit se Störigovým výkladem, že Buddhovy příkazy jsou obsáhlejší a tudíž obtížněji plnitelné.

Nemohu nepodotknout, že výše uvedený text desatera, místy krutý a autoritářský, se dávno „zlidštil“ nejdůležitějším poselstvím Ježíšovým – láskou k bližnímu. Můžu jen polemizovat, zda toto poselství není vůbec tím nejobtížnějším, co nám Bůh mohl přikázat. Payne (19, s. 79) shrnuje Ježíšův postoj k Desateru takto: *„Podle něj je lidské selhání dáno nikoliv selháním tváří tvář pravidlům té či oné podoby, nýbrž tím, že pravidla si osobují být dobrem samotným.“* Rotter studuje Ježíšův postoj k hříchu (21, s. 86, 87): *„Ježíš se zjevně zajímá spíše o osobu hříšníka, než o kazuistické otázky morálky a věcnou stránku provinění... Ježíšovi totiž nejde v první řadě o stav věcí, nýbrž o personální rozhodnutí a vztahy. Chtěl by ukázat, že někdo může být i přes chybnou vnější formu jednání spasen, jestliže je jeho vnitřní postoj určován láskou.“*

1.2. Dilemata

Je těžké říci, zda opravdu dochází k úpadku morálky v konzumní společnosti. Podle jakých kritérií lze toto posoudit? Co jsou to etické normy a jak se vyvíjejí? Odpovědi jsem hledala v dílech současných odborníků z oblasti sociologie a filozofie.

Gilles Lipovetsky (15, s. 392) tyto pochybnosti popisuje takto: *„Celý zástup hlasů se pozvedá proti zkáze civilizace, v níž se rozpoutává sobectví, peníze jsou králem, a šíří se zločinnost i vysoká hospodářská a finanční kriminalita. Těžko lze popírat, že tyto fenomény skutečně provázejí dnešní vyhrocený individualismus. Je tu ale i jiný proud, který nám brání jednoduše ztotožnit hyperindividualismus s úpadkem. Opravdu vládne logika individuálních zájmů? To nepochybně. Ale zároveň také nevídaných výšin dosahuje solidarita s lidmi postiženými nepřízní osudu a ochota přispět obětem nemocí nebo přírodních katastrof. Proč je kritizována instrumentalizace hodnot ze strany marketingu? Proč docházejí odezvy zásady spravedlivého obchodu? Jak vysvětlit*

rozmach občanských sdružení a dobrovolných aktivit? Všechny tyto fenomény ukazují, že ani hyperkonzumní společnost neruší vliv mravních principů.“

Konrad Lorenz (demonstrující svůj pesimismus již v názvu díla) ve svém *Odumírání lidskosti* (16, s. 7) v úvodu rozvíjí beznadějně vize: *„Budoucí vyhlídky lidstva jsou mimořádně neutěšené. Je velice pravděpodobné, že díky jaderným zbraním spáchá lidstvo rychlou, nikoli však bezbolestnou sebevraždu. A i když k tomu nedojde, hrozí mu pomalá smrt v důsledku intoxikace či jiného způsobu ničení prostředí, v němž a díky jemuž žijeme. I kdyby se jeho slepému a neuvěřitelně naivnímu konání včas zamezilo, hrozí mu pozvolné odumírání všech těch vlastností a funkcí, které tvoří jeho lidskost. Všimli si toho mnozí myslitelé a mnoho knih obsahuje poznání, že ničení prostředí jde ruku v ruce s kulturním úpadkem. Jen málokterí však považují odumírání lidskosti za chorobu, jen málokterí pátrají, jak to činil Aldous Huxley, po příčinách nemoci a možných protiopatřeních.“*

Carroll ve svém *Humanismu* (9, s. 7) oplakává éru humanismu: *„Žijeme uprostřed trosek impozantní, půl století trvající éry humanismu. Všude, kam náš zrak dohlédne, panuje naprostá zkáza. Kultura, jež nás obklopovala, je rozbita napadrť. Je jen stěží možné nalézt úkryt před vánkem, jenž přináší chlad vesmíru; o ledových bouřích, které člověka se železnou pravidelností vytrhují z útulného bezpečí každodennosti a staví ho tvář v tvář zapomnění, ani nemluvě. Můžeme se pak divit, že jsme vyčerpaní? Jsme zoufalí, leč stále lhostejní. Jsme bojácní, leč nikoli vyděšení. Jsme neteční v našem pustém pachtění. Bezdomovci ve vlastních domovech, strádáme ve své mnohosti. Není zde nikdo, kdo by nás útěšně vzal za ruku. To, co tvořilo naši kulturu, je pryč, a my zůstali v beznadějném osamění. Podobni ztracenému děcku, jež s fňukáním hledá svoji mámu, marně čekáme na hlas z pustiny, třebaš i posměšný. I tohle je pryč. Naše kultura je mimo tento svět. Je zničena. Je mrtva.“* Carroll uvádí své dílo takto poeticky a srdceryvně, v díle samém pak nemilosrdně „pitvá“ pozůstatky této velkolepé éry. Co bylo prvotní příčinou úpadku? Má šanci myšlenka, která se snaží nahradit Boha? Pokud se lidé začnou rouhat Bohu a mají pocit, že jej mohou zastoupit, přichází pád.

Canetti (8) v epilogu svého díla *Masa a moc* shrnuje svou teorii smeček a dochází k závěru, že největším mottem i nebezpečím naší doby je růst – růst lidstva provokující

růst produkce a naopak, je to začarovaný kruh. Z jeho závěrů číší hrůza: „*Moc velkých náboženství nářku se chýlí ke konci: množováním přebujely a pomalu se jím udusily. V moderní produkci vzrostl starý obsah množovací smečky do tak obrovských rozměrů, že vedle něho mizí všechny ostatní obsahy našeho života. Produkce se odehrává zde, v tomto pozemském životě. Její tempo a nedozírná rozmanitost nedovoluje ani na okamžik se zastavit a zamyslet. Neudusily ji ani nejstrašnější války. Produkce působí stejně ve všech nepřátelených táborech, ať je jejich povaha jaká chce. Pokud je nějaké náboženství, kterému jeden za druhým propadají všechny vitální národy země, pak je to víra v produkci, v moderní furor množování. Růst produkce vyvolává přání, aby bylo víc lidí. Čím víc se vyrobí, tím víc odběratelů se zdá být zapotřebí. Odbyt sám o sobě, pokud by podléhal jen svým vlastním zákonům, by jednou musel usilovat o to, aby zahrnul všechny lidi, kteří jsou dosažitelní jako kupci, a to jsou vlastně všichni. V tomto ohledu se odbyt, byť jen na povrchu, podobá univerzálním náboženstvím, která usilují o každou duši.*“ (8, s. 537)

Bělohradský (6) rozděluje lidi v demokratické společnosti do dvou krajních skupenství – na masy a jednotlivce. Masy jsou energie, bez které se demokracie neobejde, energie často nebezpečná, zničující. Být jednatel je podle Bělohradského nepřirozené, počátek „vývoje individua“ datuje do starověkého Řecka, kdy se „člověk vylomil ze samozřejmého světa mýtu“. Křesťanství podle něj individualitu podporuje, nutí člověka zabývat se svou duší, pěstovat své svědomí. „*Individuum se nerozplývá v masu, odolává pokušení, které se skrývá v kolektivním vytržení; odolává také příkazům úřadů a neuznává zákony, které odporují jeho svědomí.*“ (6, s. 226) To ovšem neznamená, že masa je zde odsuzována, obě „skupenství lidskosti“ mají v sobě ničivou sílu, obě podléhají posedlosti. Masa je nebezpečnější ve své síle, může však snadno podlehnout šílenství jednotlivce.

Bělohradský se ve své publikaci odvolává na tyranii hodnot podle amerického sociologa Mertona. Ten se ve svém díle Studie ze sociologické teorie (18) zabývá vlivem sociální struktury, která vytváří tlak k anomii a deviantnímu chování. Podstatou je konkurenční boj, který nemusí narušovat meze institucionální kontroly, jen do toho bodu, kdy se soutěž zaměřuje pouze na výsledek. V příkladu Merton uvádí jako hlavní

kulturní cíl peněžní úspěch. „*Alternativní kariérní vzorce, které nemusí přinášet velké pekuniární odměny, najdeme například v oblasti intelektuálních a uměleckých výkonů. Pokud kulturní struktura s těmito alternativami spojuje prestiž a pokud k nim sociální struktura umožňuje přístup, systém je do jisté míry stabilizovaný. Potenciální devianti se stále ještě mohou přizpůsobit na základě těchto pomocných souborů hodnot.*“ (18, s. 174) Merton si často bere za příklad „americký sen“, který podstatným způsobem ovlivňuje sociální strukturu. Tlak k deviantnímu chování v jeho podání není vyvíjen pouze na jedince s biologickými předpoklady, je to nutnost, která nás v určitých situacích nutí adaptovat se na podmínky ve společnosti jiným než „normálním“ způsobem. Hnací silou je při tom vždy především úspěch, úspěch v americkém podání.

Zdá se, že pesimistický pohled do „morální budoucnosti“ lidstva má většina odborníků, každý nahlíží problém civilizace z úhlu svého oboru. Příčiny tohoto stavu a vývoje hledají v různých časech i dimenzích. Kde je začátek? V úpadku morálky? MacIntyre (18) datuje změnu v pojetí morálky do 17. a 18. století, kdy začíná vnímání člověka jako egoistické bytosti. V tomto pojetí se náplní morálky stává altruismus. MacIntyre srovnává s tradičním aristotelovským postojem, že existuje jen jedno dobro. Z toho vychází definice přátelství jako sdílení dober a egoista jako člověk, který se mylí v tom, co je pro něho dobré a tím se vylučuje z mezilidských vztahů. Tento postoj se zdál být v „novém“ pohledu 17. a 18. století poněkud zcestný, pokud přijmeme myšlenku, že každý člověk se od přirozenosti snaží uspokojit své vlastní touhy. Úvahy o ctnostech se na tomto podkladě odvíjí od nutnosti nějakým způsobem omezit egoismus jednotlivců, než dojde k navzájem destruktivní anarchii. MacIntyre se zde odvolává na Davida Huma, který rozlišuje mezi přirozenými ctnostmi jako vlastnostmi pro člověka užitečnými nebo příjemnými a umělými ctnostmi, které jsou společenskou a kulturní konstrukcí. Umělé ctnosti potom mají úkol korigovat společensky destruktivní sobecký zájem.

Pokud bych z výše uvedeného chtěla udělat závěr, řekla bych, že morálka je vždy postavena na tom, že člověk je společenský tvor a morálka mu dovoluje fungování ve společnosti. Z toho plyne, že veškeré soudy o morálnosti toho či onoho činu lze vyřknout až na základě vztažení ke druhým, potažmo ke společnosti jako takové. Tímto

tématem se zabývá Kohák (14), který porovnává absolutistickou etiku s utilitarismem. Vše vychází ze základní otázky: „Co je dobro a zlo?“. Zatímco zastánci absolutistické morálky trvají na dodržení zákonů za každou cenu, utilitarismus uznává situační etiku. Kohák popisuje vývoj etiky od raných náboženství s jejich jednoznačnými tabu k současné situační etice. Jde vlastně o vývoj od absolutních zákazů k jediné zásadě – konat dobro a vystříhat se zla. *„Konat dobro, ne zlo, hojit, ne zraňovat, pečovat, ne ubližovat, o to a jedině o to jde. Co je platný sebelepší úmysl, sebevznešenější morální zákon, pokud je výsledkem bolesti a utrpení? Vždyť do úmyslů si nevidíme! Jediné, co víme, je, že některá jednání vedou k radosti, jiná k utrpení. Víc ani nepotřebujeme. Když je výsledek dobrý, je čin dobrý. Život ve svobodě znamená život v odpovědnosti za výsledky našeho jednání, a ty jsou dobré, když lidem pomáhají, špatné, když jim ubližují. Čert vezmi morálku, která vede k utrpení!“* (14, s. 133) V této souvislosti si nemohu nevzpomenout na nedávný rozhovor s režisérem Jurajem Herzem (26), který se sám prohlašuje za militantního ateistu. V rozhovoru říká: *„Kolik krve má na ruku jen papež Jan Pavel II.! Zakázal při sexu ochranu, takže je jednak odpovědný za šíření AIDS a jednak se narodily tisíce dětí, které nemohly kvůli chudobě a hladomoru přežít. Vždyť ty jeho řeči nejvíc poslouchali v Jižní Americe a Africe. Pro mě je mnohonásobným vrahem!“* Tato velmi „kacířská“ myšlenka mne dovedla ke stejné úvaze, k jaké dochází Kohák výše. Mohou být dobrá mravní přikázání, která přináší utrpení? Podobnou otázkou (pochopitelně s menším dosahem) mohou být emigrace za minulého režimu – ti, kdo se k nim rozhodli, museli vědět, že jejich rodina a blízcí zde budou za jejich rozhodnutí trestáni, pronásledováni. Rozhodli se však pro své přesvědčení či pro svou svobodu. Kde je ta hranice, do které se člověk má řídit svým morálním přesvědčením a za ní snahou neubližovat svým milovaným? Kdo vidí do duší dětí disidentů, které byly pro přesvědčení svých rodičů perzekuovány, vyloučeny z mnoha „normálních“ situací, omezovány ve vzdělání, pohybu... Nevěřím tomu, že dítě může být hrdé na pevné postoje svých rodičů, pokud mu nepřináší nic dobrého. Ztráta dětství mi přijde jako moc velká daň.

Bühler (7) již v 80. letech 20. století hledí na naši dobu se znepokojením a hledá východisko v antroposofii. Společnost na vyšším stupni vývoje se potýká s paradoxy,

kteře rychlý rozvoj provázejí. Usilujeme o maximální pohodlí, jež nám poskytuje rychlý technický pokrok, abychom poté zjistili, že si tím ničíme svůj životní prostor. Globalizace umožňuje „sblížení“ vzdálených národů, avšak stále je svět rozdělen na dva póly, které proti sobě nepřestávají zbrojit. Bühler si pokládá též znepokojivou otázku, jak je možné, že bohatství a blahobyt širokých vrstev dosažený schopnostmi a bohatstvím ústí v masivní nárůst patologických jevů jako jsou kriminalita, závislosti, nezřízená sexualita a sebevraždy. Krize se objevuje i v medicíně, dochází ke ztrátě důvěry, neboť pokrok v medicíně způsobil na jedné straně úspěchy v léčbě, na druhé straně se lékaři potýkají s množstvím iatrogenních onemocnění a s nežádoucími účinky léčby. I já mám často dojem, že současná medicína nedokáže uzdravit, dokáže však maximálně prodlužovat život bez ohledu na jeho kvalitu. Pedagogika ve 20. století ochabuje, ve společnosti se projevuje její úpadek selháváním vzdělávání u „normálně“ inteligentních dětí, množí se specifické poruchy učení, se kterými si pedagogika neví rady. V zemědělství se paradox vývoje projevuje na jedné straně maximálními výnosy, na druhé straně člověk nezachází s přírodou jako moudrý hospodář, snaha zvýšit výnosy půdy vedla k ničení přírodních zdrojů i k pěstování lidem škodlivých plodin. Sociální a společenský život podrobuje Bühler nemilosrdné kritice, vyzdvihuje nemožnost jakékoliv rovnoprávnosti ve světě, kde vládne konkurenční hospodářský boj, dualita „bohatého“ a „chudého“ světa. V individuálním životě se pak ztrácí sebedůvěra a duševní jistota, následkem čehož je nemožné nalézt hlubší smysl života a to vede k těžké frustraci, strachu a rezignaci. Dalo by se říci, že deprese, která je logickým vyústěním těchto pocitů, se stala jednou z civilizačních chorob. Bühler hledá východisko v antroposofii, která reaguje na nutnost změny myšlení a která nabízí smysl v době beznaděje. I když se nám tento směr může zdát „hodně alternativní“, waldorfská pedagogika, která z něj vychází, je v dnešní době velmi vítanou a uznávanou alternativou běžnému „rigidnímu“ školství.

Abych tuto kapitolu uzavřela trochu optimisticky a přece „ve jménu krize“, použiji citát z přebalu Halíkovy knihy (11): *„Krize si nemáme zastírat, nemáme se jich děsit: teprve když jimi poctivě projdeme, můžeme být „přetaveni“ k větší zralosti. Krize našeho světa i „krize náboženství“ bývají šance, které nám otevírají cestu na hloubku.“*

1.3. Svět podle Baumana

Pokud se zabývám současnou sociologií, nemohu opomenout dílo jednoho z nejvýznamnějších – Zygmunta Baumana. Jeho velkým tématem je postmoderní doba, ke které se staví v mnoha směrech kriticky. Etika a morálka mají v jeho díle velmi podstatné místo.

V Tekutých časech mne zaujala kapitola Utopie ve věku nejistoty. Utopie, dříve vnímaná jako vysněný cíl, který je hnací silou pokroku, sen, který lidstvo potřebuje k přežití, se v postmoderní době proměňuje a do jisté míry ztrácí svůj význam. Sokol (22) popisuje utopii jako představu o společnosti, jaká nikde nebyla a není. Bauman se nad dnešním pojetím utopie zamýšlí. Jeho závěry jsou často děsivé, protože realistické (4, s. 99): *„Boj proti prohře je nyní tím, co zůstává v ohnisku zájmů a snah člověka a pohlcuje většinu jeho pozornosti a sil; zůstat mezi lovci, když jedinou alternativou je ocitnout se mezi lovenými. Aby tento boj měl vůbec nějakou šanci na úspěch, vyžaduje plnou koncentraci a bdělost čtyřicet hodin denně, sedm dní v týdnu, a nadto nutnost být v neustálém pohybu – v co nejrychlejším pohybu...“*

V Úvahách o postmoderní době (5) rozvíjí polemiku o úloze vládnoucí elity, vytvářející etické zákonodárství, a etice „podřízených“ mas, které neuvažují nad principy, nepotřebují kodifikace, neboť jejich život je především každodenním bojem o přežití. Obyčejní lidé neměli v dějinách možnost volby ani možnost spoluvytvářet etické principy. Bauman vyslovuje myšlenku, že pokud by jim to bylo umožněno, nevznikl by na základě jejich empirie mas žádný kodex, pouze splet protichůdných principů a absolutních zákazů. Ani v moderní době, která se pyšní poskytovanou svobodou, nemají masy možnost vybírat, akceptovat nebo odmítat hodnoty. Tato možnost volby jim dána není. To je i důvodem, proč se „obyčejných“ lidí příliš nedotýká zhroucení etického zákonodárství, protože jejich životy se odehrávají především „tady a teď“ a v zápalu boje o přežití nemají čas se zamyslet nad principy, které řídí jejich konání. Bauman to shrnuje takto: *„Z hlediska těchto miliónů etické principy „nezanikly“: to, co nikdy svou přítomnost neprokázalo, nemůže zaniknout. Lidé se nestávají méně mravnými, než byli dříve. Jsou dnes „nemorální“ pouze v tom smyslu, v němž by se ukázali jako nemorální i v době moderní – plné etického*

optimismu, ještě nezkaleného senzačními postmoderními zjeveními -, kdyby se na jejich reálnou životní praxi vztáhla eticko-filozofická kritéria.“ (5, s. 159)

V Individualizované společnosti Bauman (2) rozebírá „globalizační“ morálku. Zde se jedná již o morálku států, morálku z pohledu politiky a ekonomiky. *„Volnost pohybu a bezmezná svoboda sledovat své vlastní cíle, které přísluší globálnímu finančnímu, obchodnímu a informačnímu průmyslu, závisí na politické fragmentarizaci světové scény, na tom, čemu Francouzi říkají morcellement. Dalo by se říci, že všechny zmíněné trhy mají podstatný zájem na „slabých státech“: tedy na takových státech, které jsou slabé, ale ještě pořád to jsou státy. Na tyto „mezistáty“ vyvíjejí soustavný tlak nadnárodní instituce, které vznikly se souhlasem globálního kapitálu: má se systematicky ničit všechno, co by mohlo bránit svobodnému toku kapitálu a omezovat tržní svobodu. Abyste získali finanční podporu od světových bank a měnových fondů, musíte nejprve doširoka otevřít všechny brány a zapomenout na autonomní ekonomickou politiku. Jsou to právě slabé státy, které pro svou existenci a reprodukci potřebují nový světový řád, který až příliš často připomíná nový světový nepořádek. Slabé kvazistáty můžeme bez problémů zatlačit do (užitečné) role místního správního střediska, které zajišťuje nezbytné minimum pořádku pro obchodování, ale zároveň se jich nemusíte obávat jako účinných brzd volného pohybu globálních společností.“ (2, s. 225)* Kde je v tomto úryvku morálka? Právě její nedostatek či maximální přizpůsobení etických principů podle globalizace je to, co by nás mělo děsit. V této „vysoké hře“ politicko-ekonomických mocností se ztrácí člověk, individuum jako by bylo vyřazeno ze hry, nejde již o lidstvo jako masu jednotlivců, jde pouze o „vyšší cíle“. Kde je ale smysl? Kde je ten cíl? Já jako jednatel nedokážu dohlédnout globálního cíle a ani se to ode mne neočekává. Bauman vidí dále, jeho vyhlídky však nejsou optimistické: *„Nemáme žádný program, žádnou vizi dobré společnosti, žádný model sociální spravedlnosti. Vlastně nemáme ani žádný model mravní politiky nebo eticky zaměřené politiky.... Přitom se tvrdí, že právě tato nouze je důvodem k hrdosti vzdělaných elit. Jak podivné převrácení hodnot! Pokud bychom trvali na tom (s výjimkou volebních kampaní), že rovnost, spravedlnost, veřejné blaho, dobro společnosti nebo aktivní*

občanství jsou stále smysluplné koncepty a hodnoty, které stojí za to, riskovali bychom posměch nebo pobouření.“ (2, s. 226)

Téma globalizace Bauman zkoumá ze všech stran. Nelze se samozřejmě vyhnout tématu sjednocené Evropy, která se zdá být zmenšeným modelem globálního světa. S kritickými ohlasy i glorifikací této myšlenky se setkáváme denně. Vliv na naše všední životy má do nejmenších detailů, často již nedokážeme oddělit „národní“ od „evropského“. Jak vidí Bauman sjednocenou Evropu v kontextu postmoderního světa? Na tuto otázku odpovídá v knize rozhovorů *Humanitní vědec v postmoderním světě* (1, s. 100) takto: *„Opakuji do omrzení, že integrace a dekompozice, globalizace a narůstání kmenových nálad, syntéza a rozrůžňování nejsou alternativami, nýbrž vzájemně závislými a vzájemně se podněcujícími tendencemi téhož historického procesu. „Sjednocování Evropy“ je jedním z projevů vzdalování politických, hospodářských a vojenských center od té sféry, v níž probíhá každodenní život, utvářejí se totožnosti a logické závěry. V kabale se říká, že podstatou stvoření světa bylo „smrštění“ Boha, v důsledku něhož se vytvořil prostor pro volbu dobra a zla, a že tento prostor by nevznikl, kdyby Bůh sebou vyplňoval celé bytí. Něco takového se děje i dnes – stát, který v posledních dvou stoletích aspiroval na řízení každodenního života, na oklešťování logických závěrů a definic bytí, dnes ustupuje od někdejších ambic nebo mu chybí zdroje k tomu, aby tyto ambice zvládl. Zbývá volný prostor pro iniciativní akce „zdola“, pro rozehrávání hry totožností, pro soutěžení logických závěrů, a to pro společenství definovaná, nikoli definující. V tomto prostoru se dějí a budou dít různé věci; hybridizace, křížení a mísení kultur, vzájemné transplantace; ale také apartheidy, balkanizace, rapidní nárůst produkce tradic. Ptáš se, zdali je idea sjednocené Evropy v souladu s postmoderním poselstvím. Ale pokud toto poselství o něčem informuje, pak patrně hlavně o tom, že nejsilnější z tendencí je jen nesoulad.“*

1.4. Situace v České republice, výzkumy CVVM Sociologického ústavu AV ČR

Od první chvíle, kdy jsem začala přemýšlet o tématu konzumní morálky, si kladu otázku, v čem se situace v naší republice liší od situace v „západním světě“ a zda je situace v ostatních postkomunistických zemích podobná. Vycházela jsem ze své

domněnky, že v Čechách je konzumní společnost celkem mladou záležitostí – v podstatě známe konzum jako takový dvacet let. Komunismus úzkostlivě pečoval, aby se občané nemohli chovat konzumně, dokonce měl tuto péči legislativně podloženou. O to je však možná náš konzumní způsob života „agresivnější“, rychlejší. Podobně tomu je asi v celém východním bloku. Tuto svou domněnku nemohu zcela potvrdit ani vyvrátit, z dostupných pramenů nemohu srovnat „západní“ a „východní“ (ve smyslu „dlouhodobě kapitalistických“ a „postkomunistických“ států) pojetí morálky.

„Jak jsme na tom my Češi“ v současnosti můžeme posoudit z výzkumů Sociologického ústavu Akademie věd ČR (24, 25). Oba výzkumy se zabývají morální přijatelností či nepřijatelností vybraného chování. Jde o 24 druhů chování, v obou výzkumech totožných. Můžeme z toho získat srovnání, jak odpovídali respondenti na stejné otázky v letech 2005, 2007 a 2008. Ve všech výzkumech bylo pořadí nepřijatelnosti následující:

1. Řídit pod mírným vlivem alkoholu.
2. Nehledat práci a žít jen z podpory a darů.
3. Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.
4. Poprat se s policií.
5. Zaměstnávat lidi načerno a neplatit za ně daně a odvody státu.
6. Kouřit marihuanu nebo hašiš.
7. Být nevěrná manželovi.
8. Být nevěrný manželce.
9. Vzít úplatek.
10. Koupit něco kradeného.
11. Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.
12. Dát úplatek.
13. Nechat si nalezené peníze.
14. Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.
15. Hrát karty o peníze.
16. Lhát pro svůj prospěch.
17. Zabít zloděje při ochraně vlastního majetku.

18. Ukončit život nevyléčitelně nemocného (euthanasie).
19. Rozvést se.
20. Zabít v sebeobraně.
21. Ze žalu se opít.
22. Využít známosti při jednání na úřadě.
23. Z radosti se opít.
24. Líbat se na veřejnosti.

První čtyři typy chování jsou nejvíce nepřijatelné pro nadpoloviční většinu respondentů. Pro mne je zajímavé, že dva případy souvisí s trestnou činností, zatímco ty druhé dva souvisí s životem na úkor společnosti či druhých. Zajímavé to je hlavně z pohledu ohrožení lidského života – řídit pod vlivem alkoholu je sice na prvním místě, před rvačkou s policií (zde je nejen aspekt agrese vůči osobě, ale i vůči autoritě zastoupené státem) jsou však dva jevy prezentující zneužívání sociálního systému. Nechápu, jak může být v nepřijatelnosti chování z morálního hlediska jen tak malý rozdíl mezi ohrožením života nezodpovědnou jízdou a životem jedince parazitujícím na státní podpoře. Chci říci, že můj žebříček nepřijatelnosti by vedlo chování ohrožující druhé jednotlivce či skupiny – tedy činy proti životu, zdraví a mezilidským vztahům.

Pro podrobnější přehled uvádím originály výzkumů v přílohách.

2. Cíl práce, výzkumné otázky a hypotézy

2.1. Cíl práce

Cílem mé bakalářské práce je:

Zjistit u zvoleného vzorku populace, jaké jsou obecně chápané projevy konzumního způsobu života a nakolik jsou tyto projevy v souvislosti se společensky akceptovanou touhou po úspěchu tolerovány či dokonce předpokládány.

2.2. Výzkumné otázky a hypotézy

Výzkumné otázky v kvalitativním výzkumu jsem formulovala takto:

1. *Co je vnímáno jako projev morálky konzumní společnosti?*
2. *Jaké konkrétní projevy konzumní společnosti jsou nepřijatelné?*
3. *Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem?*

Hypotézy ve výzkumu kvantitativním by vypadaly asi takto:

Hypotéza I: *Mnoho lidí vnímá vývoj morálky ve společnosti jako úpadek.*

Hypotéza II: *Některé jevy, které nejsou zcela morální, vnímáme jako přirozenou součást konzumní společnosti a přijali jsme je za své.*

3. Metodika

Výzkum jsem rozdělila na dvě části, neboť se nedomnívám, že lze téma uchopit pouze kvantitativně. Původně navrhovanou metodou výzkumu byl řízený rozhovor, v průběhu příprav jsem však zjistila, že pro účely zmapování názoru respondentů je tato metoda nedostačující. Zvolila jsem tedy metodu polořízeného rozhovoru. Kvalitativní výzkum je zde tedy reprezentován přepisem polořízeného rozhovoru – realizovaného osobním rozhovorem s respondentem se třemi pevně stanovenými otázkami. Druhá část výzkumu se skládá též ze tří otázek – v první je na výběr ze dvou možností, v druhých dvou respondenti doplňují do tabulky pořadí jevů a hodnotí jevy dle subjektivní přijatelnosti či nepřijatelnosti. Výstup je reprezentován grafickým znázorněním výsledků v tabulce a pořadím jevů podle průměrných hodnot. To znamená, že druhá část výzkumu je formou kvantitativní.

Vzorek obsahuje 10 osob s vysokoškolským vzděláním (zahrnuji i studenty VŠ) různého věku a profesního zaměření. Přihlédnutím k formě výzkumu jsem zvolila takto malý vzorek – vzhledem k časové náročnosti sběru dat. Výběr respondentů byl tedy účelový.

Přepis rozhovorů uvádím v nezkrácené podobě, provedla jsem pouze jazykovou úpravu.

4. Výsledky

4.1. Kvalitativní výzkum

4.1.1. Výsledky

Respondent č. 1 – žena 30 let, advokátka, vdaná, bezdětná.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Lidem se mění morální hodnoty, morálka obecně upadá.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

„Udělat všechno pro peníze“, lidé ztrácí hodnoty, hlavním měřítkem se stávají peníze. To je pro mě nepřijatelné, protože si myslím, že by člověk měl mít jiné hodnoty než peníze, nehodnotit vše podle peněz. Protože lidé si vybírají kamarády podle peněz, stýkají se s lidmi, kteří mají peníze, aby z toho měli výhody a buď je to směna všeho za peníze, nebo za styky. Já si myslím, že peníze pro mne samozřejmě podstatné jsou, ale jsou určité věci, které bych pro peníze neudělala.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Může zajít kamkoliv. Může zajít až tam, že aby se měl dobře, může zabít vlastní rodinu a po nich zdědit peníze. Takže zajít může kamkoliv, tam nejsou žádné hranice. Ale jestli to mám chápat, kam až je možné zajít podle mého, tak já nejsem ochotná obětovat určité věci pro můj úspěch a nechci nikdy, aby peníze a kariéra byli větší hodnota než moje rodina, moji kamarádi.

Respondent č. 2 – žena, 54 let, advokátka, vdaná, 3 děti.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Honbu za penězi. Utrácení peněz za věci, které jsou nepotřebné pro život, nejsou důležité, například spotřební věci. Podstatou konzumní společnosti je, že lidé dávají přednost materiálním hodnotám před vztahy mezi sebou. Vztahy jsou nejdůležitější.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Asi závist. Lidé, kteří závidí, nikdy nedokážou být šťastní, protože nikdy nebudou mít tolik, všechno jako lidé, kterým závidí. Zároveň ti, kterým závidí, jsou na tom špatně, protože tou negativní energií, kterou na ně přenáší, ti lidé trpí.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

No asi bych nepřekročila nikdy hranici trestné činnosti. Takže v rámci zákona. Protože vlastně hranice trestního zákona je víceméně desatero Božích přikázání a je to taková určitá morálka, která platí ve společnosti stále, ať je to křesťanství, ať je to ateistická společnost nebo jiná. Jsou určité věci nebo určité duševní hodnoty, určité ideály, které když ztratíš, nemá význam ten úspěch, který získáš.

Respondent č. 3 – muž 27 let, vedoucí konstruktér testovacích zařízení pro automobilový průmysl, student Strojní fakulty ZČU, ženatý, bezdětný.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Lidé chodí do práce, vydělávají si na sebe peníze a jsou šťastní a spokojení. Dodržují určité morální hodnoty a zásady.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Pro konzumní společnost je typické podléhání masmédiím, ale to asi nemá s morálkou moc společného. Myslím, že morálka konzumní společnosti upadá, ta pomyslná nastavená laťka jde níž a níž.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Nechtěl bych vydávat úspěch jiného za úspěch svůj, to znamená, že chci jít nahoru pouze na základě svých schopností, využívat k svému pokroku pouze své schopnosti a nešvindlovat při tom nijak.

Respondent č. 4 – muž, 57 let, psychiatr, ženatý, 2 děti.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

To se jedná přece o změnu hodnot, kdy se do popředí dostávají, preferují se ty spotřební roviny před ostatními, jako jsou třeba filozofická, vztahová, jakoby ty atributy toho konzumu jsou v popředí – mít věci, shánět je, kupovat je, konzumovat je, spotřebovávat je. Čili ta morálka, pokud se definuje jako souhrn nepsaných obecných pravidel, kterými se řídí společnost, tak v tom každodenním běžném životě, když ta společnost žije tím konzumním životem, se ty konzumní věci, roviny, faktory, chování dostávají do popředí. Chování, myšlení. Až tak, že ty rodiny tráví ten volný čas v marketech, protože se jim to nabízí. Je to posun hodnot, místo aby šli do lesa, tak jdou do hypermarketu. Ty hodnoty se posouvají k orientaci na konzum v řadě směrů. Pak ještě to s sebou nese, když jsme u morálky, si myslím, že v těch malých nebo specializovaných krámcích nebo ve vinotékách, klenotnictvích a různých jiných máte kvalitnější to zboží a ty hypermarkety jsou často méně kvalitní, jak jsou v těch velkých objemech, Čína a tak. Čili s tím souvisí odklon od kvality, což taky může mít na tu morálku dopad, že člověk přijme do toho života, že ty věci nemusí být tolik kvalitní. Kvalita věcí může být nějak propojena s uvažováním o kvalitě života. Já nemusím mít ty dobré věci, musím mít ty značky, ale to není ta kvalita, ta značka je ta značka. Kvalita je ten poctivý tradiční výrobek, ale menší kvalita je ta Čína, která je kazová a koupí se každý rok nová televize. Morálka přece souvisí s tím, jak jsou věci kvalitní, takže to přijmete jako princip, že ty věci nemusí být kvalitní, ale rychle spotřebovatelné. Konzum je přece o tom, že se to musí točit, nekoupíte si boty na celý život, ale na rok. A do té morálky se to promítá, že když takhle tím člověk žije, takhle ty věci spotřebovává, tak to může zasáhnout i do té vztahové roviny. Že prostě přijetí toho principu může nějak zasáhnout do těch hodnot i vztahových a že se s těmi lidmi může zacházet jako s věcmi, protože je to ten obecný imperativ konzumní doby. To rychlé točení spotřeby je základem toho konzumu. A pak ještě do morálky zasahuje to, že ty věci jsou stále nové, nové, inovované, že máte rádio, které hraje, vy ho můžete poslouchat, ale oni vám nabídnou ještě rádio, které svítí, bliká, promítá vám datum na stěnu, protože se na to nemusíte dívat. Potom má lepší zvuk, ještě lepšího něco, že jako začnete toužit po těch věcech a že

to je „in“, abyste měla ty nejnovější, přestože ty původní by vám k té potřebě docela stačily. Že ta spotřeba je nadspotřeba těch lákadel, které k tomu životu vlastně nejsou potřeba, ale když vám je nabízejí, tak je chcete. Ale stačilo by vám obyčejné rádio a to auto, které jede a nemusí už mít ty čidla a podobně. Ale oni vám to nabízejí, tak to chcete. Někdy to usnadní život, někdy jsou to dobré věci, které jsou jakoby pokrok. Ale pak s tím souvisí, že ten konzum využívá toho, že vám ty věci v životě usnadňuje. Takže si kupujete ty výrobky, ať už ty auta a stroje, koupíte si prostě loupač na brambory, protože vám ušetří čas, to je pozitivní. A už nikdy neloupete brambory nožem, protože to udělá ten loupač. Máte doma spoustu strojů, to spotřebuje spoustu energie. Ale jakoby se orientujete na tu co největší snadnost života, že jako ten konzum nabízí to, co je nejméně pracné, co to udělá za vás. Šetření času na jiné věci je dobré, to tu morálku nijak nezasáhne, ale to přílišné usnadnění života není pro morálku dobré, jakoby člověk měl v životě překonávat překážky, že to k něčemu je, vklad do dalších generací. Já si myslím, že šetření časem je dobré, je často na úkor té energetické spotřeby, ale ta snadnost, že to člověku usnadní všechno... Něco jiného je, když se umyjete v latoru, než když se vypaříte v parním sprchovém boxu, jenom ho otevřete, zavřete a zmačknete ty tlačítka, to se moc nemyjete, rozumíte? Hodně je to v těch každodenních činnostech. Což, jak říkám, teď mluvím o tom, že ta snadnost je někdy přílišná, ta „usnadněnost“ v činnostech. Ještě možná, pokud mluvíme o morálce, tak je to o tom, že člověk v konzumní společnosti tou nabídkou získá dojem, že prakticky může mít všechno a kdykoliv. To znamená – může mít jako Maruška jahody v zimě, může v létě bruslit, může si v hrubé zimě odlétnout do horkých krajín a naopak v létě na lyže na ledovce, může vlastně dělat cokoli, co si vybere. Což jakoby ruší ten přirozený běh života. Na morálku to má vliv v tom, že to budí dojem, že člověk může mít všechno, pakliže na to má, většinou, nebo když si to nějak zařídí – což je pak otázka. Někdo na to má, protože si vydělal poctivou prací a někdo, a to jsme u morálky, napůjčuje a nemůže splácet, nakrade, neodvodí... Protože to táhlo, to lákadlo všechno mít, protože je to možné, to myslím, že tu morálku zasahuje hodně. Je to o té chuti mít, změna morálky je o té orientaci na to „mít“ než na to „být“.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Nepřijatelné je možná příliš. V první chvíli je chuť odpovědět, že nic, ale to je hloupost. Protože jsem vždycky vyznával ten postoj k životu, že člověk má žít tak, jak to ten život nese. A když to ten život nese, tak já to nepovažuji za nepřijatelné, já to považuji za hloupé, možná je to cesta do pekel, ale není to pro mě nepřijatelné. Já nejsem moralista. Chválím ty hypermarkety, že jsou tam ti lidé, potkají se tam a je tam teplo, chválím je dál, už ne tolik, ale nepovažuji je za nepřijatelné, protože já s tím nemůžu nic udělat. Já nejsem ten bojovník za tradiční způsob života, ten svět se mění takhle, tak holt je takhle. Ale když je tam to nepřijatelné, tak to je o tom přijetí. Já to přijímám, protože myslím, že to běží samo, já s tím stejně nic neudělám, já to neodmítám, já to konzumuji, čili já to přijímám. Za nepřijatelné nepovažuji nic. Nepovažuji to za dobré. Možná by se našlo něco, co jsem nepřijal, nechte mě zamyslet se... Já jsem třeba nepřijal, to hodně ti tradicionalisté říkají, nějakou tu převahu té elektronické komunikace, kterou ti mladí dnes hodně žijí. Já nepíšu sice dopisy, ale považuji ještě za mnohem živější projev s někým si zatelefonovat, když slyším jeho hlas. Neumím si povídat po chatu a považuji to za naprosto zoufalý projev komunikace, když vůbec nevíte, do čeho jdete, nemáte tu okamžitou zpětnou vazbu, píšete si s někým, ale může to být úplně jinak. Já nemám tu jistotu v tom. Čili některé ty komunikační technologie jsem nepřijal. Pak jsem přijal to plýtvání jídlem a považuji to za hloupé. Ale to je přece jasné lákadlo, jak já koupím ta tři kila hermelínového salátu a když ho nerozdám, tak ho vyhodím. Je to z jedné strany protikonzumní a morální, že ty zbytky, že člověk kupuje ty slevy, dělá mu to dobře. Ne že by na to neměl, ale protože je to škoda vyhodit. Je toho hodně za málo a za druhé aby se to nevyhodilo, tak si to koupí. Nepřijatelné, možná se k tomu vrátím, zatím nevím.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Úspěch a blahobyt není přece atributem konzumní společnosti, to už je atribut dřívější moderní společnosti. Být úspěšný a mít se dobře, to už je staršího data, to už

jsme v poválečných letech. Já mluvím o tom novějšího data, od 70. let ve světě a 80. a 90. léta u nás. Protože ono to pořád „jede“.

Já si myslím, že mám nějakou jasnou hranici, protože o tom jsem často přemýšlel, že vím, že nemůžu mít všechno, tak to nemusím mít. Ale to je úplně obecné. Víím, že některé věci nemusím mít, a tak je nechci, protože tam mám tu hranici, že je mít nebudu. Jako můžu se pohybovat v nějaké práci, kterou můžu mít takhle pod kontrolou. Já bych třeba nemohl pořídit si nějakou velkou firmu, točit velké peníze. Hranice je tam, kde to již nemám pod kontrolou, to je jedna věc. Z hlediska morálky myslím, že se nemá zabíjet a krást, to je zjevné. To vypadá sice banálně, ale spousta lidí to dělá. To kradení má mnoho forem. Někakým způsobem mám někdy pocit, že to dělám taky a nějaké hranice, které jsem donedávna měl, jsem překročil, ale některé hranice zase ne. Vždycky je to snadnější v těch systémech konzumního života. Já třeba nekradu zboží, přestože mě napadla spousta fint v těch hypermarketech, ale spousta lidí to dělá. Čili pro sebe krádež považují za nepřijatelnou, taky protože na to mám, co já vím, co bych dělal, kdybych na to neměl. Tam je to snadné, dá se to dobře omluvit tím, že oni to vlastně ani nepoznají. Myslím, že to jemné podvádění českého typu, takové to proklouzávání mezi tím, tak jako úřady, pojišťovny, daně, to je všechno takové. Že bych se cítil, že to mám všechno v pořádku, to ne, to tam nedávejte. Spousta lidí na tom lpí... Jakoby v tom velkém, v tom anonymním, to svádí k tomu to tak trochu „ošvindlovat“, ale prostě to „opravdové“ kradení, zabíjení to není. A co mi ještě přijde důležité, to souvisí s celým tím postojem, že by se nemělo žít na úkor druhých, což je takový ten postoj, že lidé, kteří toho moc neinvestují, mají pocit, že když je ta doba dobrá a té ekonomice se daří (což je samozřejmě důsledek toho konzumu), že oni mají nárok na ty dávky a na to, aby byli zajištěni a když jako nemůžou sehnat tu práci a pořád jí nemají, tak mají dostat pořádné dávky, aby se jim žilo dobře, oni nemůžou za to, že ta práce není, může za to ten systém, který jí jako nemá. Odpověď z druhé strany, obrácená odpověď – ne „co považují za překročení“, ale „co považují za nutné k udržení nějakého sebepojetí“ je neustále mít na paměti tu zodpovědnost za vlastní život. Tu vlastní odpovědnost, ten konzumní svět někdy láká „ono se to udělá nějak za mne“, protože to pěkně běží, ale na to pozor, tu zodpovědnost, jako za svou práci, za své blízké, i při tom, co se děje v tom konzumu, je

nutno si udržet. Čili za nepřijatelné považují, když se toto ztratí, člověk má pocit, že si žije dobře, že jej to tak nese a on se toho nemusí zúčastnit. Pozor, on se toho ale musí účastnit! Protože ve chvíli, kdy si tohle řekne více lidí, tak to nepovede nikam. Ono to fungovalo na té pracovitosti těch lidí, teď se ukazuje, že to nějak nefunguje a nevíme, co to udělá. Ta krize v ekonomice s tím souvisí, ono se navyrábělo spousty, třeba ta auta - teď se neprodávají a firmy krachují. A vymýšlejí se regulační mechanismy, aby to fungovalo stále, protože oni se bojí, co bude, když by to najednou nefungovalo...

Tak to si myslím, že k tomu to svádí, to konzumní, k té snadnosti žítí.

Respondent č. 5 – žena, 32 let, fyzioterapeutka (t.č. na MD), studentka ZSF JČU, vdaná, 1 dítě.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Špatné mezilidské vztahy, lidé se k sobě nechovají slušně. Myslím si, že jsou anetičtí vůči okolí.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Nepřijatelná je samozřejmě vražda, krádeže... To není ale úplně typické pro konzumní společnost, podvody jsou určitě typičtější. Na druhou stranu je dnes pro společnost typická ta velká humanitární pomoc, charitativní pomoc se tak jako rozvíjí.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Až za hranice svých morálních zásad. Asi bych určitě nechtěla okrádat lidi, zabíjet lidi, manipulovat s nimi ve svůj osobní prospěch... myslím tím ty zlé, ty špatné manipulace.

Respondent č. 6 – muž, 24 let, student Ekonomické fakulty ZČU, svobodný, bezdětný.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Tak jeden z projevů morálky konzumní společnosti je nadužívání statků. Jinak řečeno plýtvání, to si myslím, že je v dnešní době celkem běžné, lidé mají víc peněz a mají více tendenci je utrácet. Což je většinou logicky provázané, že když má společnost více peněz, tak lidé mají tendenci je utrácet ne za ty nezbytné, ale za „zbytné“ statky, to je asi tak standardní, nevím, jestli je to něco zhoubného... Já vlastně nemohu posoudit, nikdy jsem nezažil něco jako nedostatek, nevím, jak porovnat tu konzumní a „nekonzumní“ společnost, nevím, co řeší lidé, kteří ten dostatek nemají, jestli řeší více duchovní věci... Ty země, které jsou chudší a které jsou závislé více na zemědělství, což je obecně charakteristika rozvojových zemí... tak bych řekl, že je duchovno silnější, ať už je to náboženství... Tak to je jeden pohled, dle kterého je „nekonzumní“ společnost více duchovně založená, protože kdo ovlivní to, jestli se jim urodí více nebo méně obilí a jestli kráva bude dojit? Tak to ovlivní Bůh – podle nich, příroda, Bůh, jestli jsou to přírodní náboženství. Takže čím dál tím méně lidí, myslím si, věří v Boha. Takže nevíra, obecně nevíra je spojená s konzumní společností. V našich podmínkách, například, čím více se lidem daří, tím více zapomínají na zadní vrátka, něco, kam utéct, před čím se zpovídat... Modla jsou peníze. Ale to je takové klišé, to se tak hezky říká, ale jestli je to pravda? Dalším s tím spojené je, že jsou lidé, kteří se mají dobře, já často posuzuji podle aut, to je celkem jasné měřítko – jestli si někdo koupí auto, které je bezpečné, moderní, ale stojí třeba třetinu toho, co si koupí někdo jiný, ačkoli by si to taky mohl dovolit, ten druhý má v podstatě stejné auto, ale luxusnější. Tak je to tím, že je ten majetek nějaká modla, ukazatel na tom společenském žebříčku.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Mně se třeba nelíbí, když se násilné trestné činy (to je dobrý příklad, jak se vyvíjí morálka společnosti – na zákonech, ale ani tak na zákonech, zákon stále relativně tvrdě postihuje oproti majetkové tu činnost násilnou), ale společnost, která klade větší důraz na potrestání majetkové trestné činnosti a skoro se soustředí jenom na to, to mi připadá

jako zvrhlost. Tak to je asi jeden z projevů. No to je určitě jeden z projevů. Zajímavé třeba je, že paradoxně politické strany, které jsou takzvaně pravicové a prosazují tvrdý kapitalismus nebo ne tvrdý, ale zkrátka liberální, že každý se zařídí tak jak to lze, tak aspoň u nás (nevím, jak je to jinde) se to projevuje tak, že ty zásadně nechťejí dávat nad tu násilnou, pořád zdůrazňují hodnotu života. Což se projevovalo v tom, že trestní zákoník se neměnil (to je dané i vývojem), kdežto na tu ostatní trestnou činnost se soustředilo hodně (tunely v 90. letech a problémy s tím spojené) a vždycky bylo důležité ukazovat lidem, že se dostal někdo, kdo si nakradl, to bylo hrozně populární. To je sice hezké, potrestat někoho, kdo si neoprávněně nabral majetek, nechci to ospravedlňovat, ale pořád přece je mnohem větší újma, když někdo někoho znásilní, zabije, zraní úmyslně a podobně. Takže to je jeden projev. Zkrátka vždycky je třeba na prvním místě trestat násilnou trestnou činnost, činnost proti životu, zdraví... asi takhle bych to uzavřel A co mi ještě připadá nepřijatelné... Tohle je dobře, že mne napadlo. To třeba je vidět na socialistech (a tím se nechci nikoho dotknout), tak tam se na to důraz nekladl, nic se s tím nedělo, nevyvíjela se legislativa, jak ochraňovat společnost před recidivisty, hrozně málo se ta justice vyvíjela, byla taková tuhá, ty reformy začaly až poslední dobou, mediační a probační služba ta se samozřejmě prosadila a začleňování lidí zpátky do společnosti. Ale spousta věcí bylo nedořešených a nikdo je neřešil, soustředil se radši na něco jiného, co bylo populárnější. A co je ještě nepřijatelnější, tak to je ta víra. I když sám nejsem katolík, který by chodil do kostela a který by se modlil k Bohu. Nemusí člověk věřit v Boha, ale v něco by měl věřit. I když jsem sám velmi konzumní, tak nemám rád jenom takovou tu konzumnost v tom „rychle nabýt – rychle pozbyt“, to je každého věc, co si se svými penězi udělá, ale všechno musí mít nějakou kulturu, to i souvisí s tím takzvaným „veksláctvím“, s tím životním stylem, s tím oblečením s výraznými ornamenty a „pseudotvary“ a s různou přehnanou snahou se odlišit... Na jednu stranu bych taky nerad zapadl do průměru a do nějaké šedi, ale v podstatě se to zvrhává v to, že jak se snaží všichni odlišit, tak jsou všichni stejní, třeba oblečení, na tom je to hrozně vidět, hudba taky v poslední době... Když se podíváš do podniku, do baru, takového toho průměrného, nevyhraněného, tak jsou všichni jiní, ale jsou všichni stejní. To je pro mne taky nepřijatelné, taková jako masovost. Všichni chtějí být tak jiní,

až jsou v podstatě stejní. Takže ty zákony a postoj k trestné činnosti, další, co jsem řekl, tak je nevíra, nemusí to být náboženství, ale nějaká víra. Můžu klidně věřit sám v sebe, ale to být taková ta honba slepá, spousta lidí si ani nevytyčí nějaké cíle, jenom prostě jde, a aby to bylo... a když už to je, tak si to užívám, tak to mi připadá takové omezené.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Člověk může zajít kamkoli, někdo i zabije na cestě za úspěchem, jsou tací, a když nezabije, tak zničí někoho, ale to jsou extrémny. Asi takhle – dobře to říká zákon, že svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého – teda tam, kde by už omezoval jiného.

Využil bych skuliny na trhu, využil bych neschopnosti konkurence, možná bych i zneužil informace, ale co jsem si vždycky říkal, tak bych asi nikdy nevyužil takové slabosti u někoho blízkého. Třeba kdyby to byla firma mého kamaráda, tak bych věděl, že mám šanci, díky tomu, co vím, jej zničit nebo mu konkurovat, tak bych to neudělal. Nebo u někoho blízkého nebo u někoho, kdo mi pomohl, i když s ním nejsem v kontaktu, protože kdo mi jednou pomohl, tak toho by člověk neměl nikdy zradit a pamatovat by si to hlavně měl. Mne se sám o sobě hnusí takový ten kariérismus a asi bych měl problém s kariérou v nějaké firmě a asi jsem odsouzen k tomu, nejt strmou kariérou ve firmě a buď si to vybudovat sám a třeba jednou, když jsme u toho takhle konkrétně, nastoupit na nějakou pozici, kde to už není o tom boji, kde jsi nějak vážený, kde jsi proto, že máš nějaké zkušenosti, schopnosti. Tak s tím problém nemám, nemám ani problém s lidmi, co jsou na svém místě, pokud tam třeba nejsou, u ženských jak se říká „přes postel“, u chlapů – nevím, jak to dělají chlapi... Přičí se mi takový ten kariérismus – třeba máme známého a jeho dcera má teď dítě a já nikdy nepochopím, že dá přednost kariéře v Bruselu. Něco jiného je mimořádná podnikatelská příležitost, která se nikdy nebude opakovat, ale i to je dost takový pojem, tam je ta opakovatelnost málo pravděpodobná... Ale nelíbí se mi, když matka po porodu najme chůvu a honí se za nějakou kariérou úředníka, to mě připadá pod úroveň. Když už politik, to možná, ne že by politička měla opustit dítě, to tak nemyslím, ale úředník se veze na systému, ten sice může vymyslet nový systém, ale řekl bych, že k tomu je zapotřebí tolika lidí, že ten jeden článek – ani ne

článek, ta jehla v kupce sena nebo to jedno stéblo v kupce není nic, co by bylo nepostradatelné... takže když někdo má firmu nebo pracuje někde jako zaměstnanec na projektu, který je jedinečný, tolik někomu pomůže nebo je tak skvělý, že teď ho přerušit by bylo pro tu akci smrtelné, tak to se samozřejmě pochopit dá. Ale honba za nějakou kariérou, která bude posunutá o rok... třeba ten rok, který strávíš s tím malým dítětem, aspoň rok, dva roky... tak tam si myslím, že se fakt jedná o zkaženou morálku.

Kariérismus zkrátka nemám rád, sice jsem podnikavý, ale jsou věci, které jsou za nějakou hranicí...

Já mám výhodu, že jsem nikdy nevyrostal v nedostatku a proto si to tak lehce všechno říkám... Pak je spousta lidí, kteří mají důvodnou obavu, že bude hůř a že bude problém, což já jsem nezažil a tam tu dravost chápu a někdy jim jí i závidím, protože si často řeknu „to mi za to nestojí“. Například „pojišťovák“, nechtěl bych jej nikdy dělat, i když vidím, že se tím dají vydělat zajímavé peníze a není to až tak složité, není to ani tak náročné, ale je to zkrátka moc citlivé, to shánění klientů, ten marketing, že tohle bych nikdy dělat nemohl. Takže kdybych si mohl vybrat dva směry a jeden by se mi přičil tím, co bych musel podstoupit, abych byl úspěšný, tak bych oželel ten zisk nebo ten úspěch a radši bych zvolil tu variantu, která se mi méně přičí. V tom, i když jsem konzumní, si připadám ještě nezkažený, že si myslím, že ještě mám ten cit na to, co ještě je „košer“ a že když někam přijdu a řeknou si „to je pan advokát“ nebo „pan doktor“ nebo „pan daňový poradce“, tak je to vždycky něco úplně jiného, tam za tebou ti lidé chodí s tou radou. Ten obchodník se samozřejmě musí podbízet a ten „pojišťován“ má průšvih, že se stará lidem o peníze a to je tak citlivé téma a lidé nejsou ještě v těchto podmínkách zvyklí ho řešit, takže oni v podstatě jsou „chudáci“, tím že to musí podstupovat, ale jsou to lidé, kteří na to mají žaludek, ti, co to zvládají a jsou úspěšní a je to ale způsob zásahu do citlivé oblasti... něco jiného je radit firmám, ale ten „podomní“ prodej, to mi vadí. Ano, to je to, co mi vadí – zásah do soukromí mi vadí a dalo by se říci, že v čemkoli se mi přičí v cestě za úspěchem. Kdybych měl někoho zdiskreditovat na cestě za úspěchem, ať už kolegu v práci, posílat anonymy a podobně, k tomu bych se nikdy nesnížil. Nemluvím o pomstě, jsem celkem pomstychtivý, ale nikdy jsem asi neměl možnost si vyzkoušet, jestli bych si sedl a na někoho napsal anonym a

podobné věci, to jsem nezkoušel nikdy. Ale často mne napadají myšlenky na pomstu. Takže pomsta možná, ale závist nebo pošpiňování někoho at' už kvůli závisti nebo v honbě za úspěchem, to se mi nelíbí.

Respondent č. 7 – žena, 40 let, psycholožka, rozvedená, 1 dítě.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Projev morálky konzumní společnosti? Konzumní společnost nemá morálku. Ta se řídí přece tím, co je výhodné pro ten subjekt a vůbec morálku nezohledňuje, tam je asi morální kritérium hédonismus toho individua.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Asi poměrování podle nějakého sociálního statutu a popírání lidské hodnoty člověka. Že když mám správné auto, správné oblečení, správně zařízený byt, tak jsem ten dobrý člověk. Jako kritérium, tak to mi je nepříjemné. A nejvíc je mi nepříjemné, když mě to okolí nutí, abych byla jako oni. Čili jako to, že musí být ti lidé nějak podobní. Já nevím, jestli to souvisí s úzkostí, jako že být jiný je nějak znejišťující. Takové to zúžení pohledu.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Asi nemá omezovat ty ostatní, tím, že dosáhne nějak své spokojenosti, tak, aby jej omezoval. Čili nemá moc omezovat. Že to nemá být na úkor neschopnosti nebo slabosti těch jiných lidí, že tam má být vždy zohledněná nějaká přiměřenost, asi sociální.

Asi bych nechtěla krást a zabíjet. Třeba si myslím, že jsem docela adaptovaná na ten systém korupce v tom smyslu uplácení, ne že by mě to nepobuřovalo, leckdy mě to pobouří, ale umím si představit, že to je pragmatický postoj, že když vím, že něčeho dosáhnu, protože ty lidi uplatím, tak tam zbilancuji, jestli mě to za to stojí, a pak jsem ochotná ty lidi uplatit. Protože tam mám pocit, samozřejmě mohu poškodit někoho, kdo stojí na stejné čáře jako já a ty peníze nemůže zaplatit, ale to je stejné, jako když se budeme poměřovat v tom, kdo je vyšší... Čili jako s úplatky jsem srozuměna, protože si myslím, že člověk s tím v tomto systému moc nenadělá. Ne že bych to mockrát udělala, a když jsem to udělala, vzpomínám si dobře, že mi to nebylo nic platné a to nebyl úplatek ve smyslu, že bych někomu přinesla peníze, ale že jsem tomu člověku přinesla dárek a stejně mi to nepomohlo... Ale umím si představit, že když v tom ti lidé umí chodit, že to

jako využiji a myslím si, že jsou situace – když bych potřebovala lékařskou péči, něco, co je pro mne důležité – tak bych asi neváhala to udělat.

Respondent č. 8 – muž, 31 let, administrátor v bance, svobodný, bezdětný.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Bezohlednost, odměřenost, lidé nemají čas na sebe navzájem. Všichni se snaží na ostatních vydělat, využít druhého maximálně ve svůj prospěch. Převažuje sobectví. Pak je typická lhostejnost, třeba když je někdo napaden, okolí mu nejde na pomoc. U dětí se stále stupňuje agresivita, což je možná dáno počítačovými hrami.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Agresivita mladých, jak jsem již zmiňoval v předchozí otázce. Vadí mi u nich slovní agresivita, vulgarismy, neúcta ke stáří. Myslím, že je to dáno nejen agresivitou kolem – v médiích, v počítačových hrách, ale i nedostatkem času ze strany rodičů. V dnešní uspěchané době rodiče nemají čas na výchovu, snaží se to dětem vynahradiť tím, že je rozmazlují, všechno jim dopřejí. Často to ale končí naprostou neúctou k rodičům, absencí jakéhokoliv respektu.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Já vnímám pro sebe na prvním místě rodinu, jako samozřejmou nejvyšší hodnotu, takže zásadní pro mne je, že bych neobětoval rodinu svému osobnímu úspěchu. To znamená, že bych třeba neodešel od rodiny do ciziny na nějaké prestižní místo, bez možnosti být se svými blízkými.

Respondent č. 9 – muž 54 let, soudce, ženatý, 2 děti, 1 vnuk.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

V negativním smyslu asi to, že ta typická část lidí málo přemýšlí, co bude dál, nedívá se do daleké budoucnosti, snaží se uspokojit své okamžité potřeby, co nejrychleji... To je znát hodně po revoluci, kdy Češi začali vidět, jaké možnosti mají lidé jinde a rychle začali dohánět, co „zameškali“.

Pozitivní je konzum pro ekonomiku, ale zde zase hrozí vyčerpání zdrojů a zničení přírody. Je třeba najít vyvážení mezi uspokojením potřeb a zachováním přírodních zdrojů...

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Nejvíce nepřijatelné, co mne teď napadá, je zabíjení zvířat pro výrobu luxusních předmětů – zabíjení slonů pro kly, krokodýlů na kabelky a boty... Prostě nechápu, že ve chvíli, kdy je určitý druh na vymření, může někdo chtít boty z jeho kůže...

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

Obecně je to hranice svobody – když chceš cokoli získat, nesmíš omezovat či poškozovat zájmy druhých. Když někdo získá úspěch či blahobyt šikovností, prací, tak je to v pořádku. Musí to zkrátka být fair play.

Respondent č. 10 – žena, 34 let, policistka, studentka Katolické teologické fakulty UK, vdaná, bezdětná.

1. Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?

Sobectví, bezohlednost a nedostatek soucítění s druhými lidmi.

2. Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?

Jak je výše uvedeno, a dále v konzumní společnosti převažují materiální hodnoty nad duchovními a převládá názor, že všechno je možné získat za peníze. Tímto se dostává do pozadí podstata člověka a snižuje se jeho důstojnost.

3. Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?

U každého člověka je to různé, záleží na jeho žebříčku životních hodnot. Hranicí je vlastní svědomí a vědomí, že se každý člověk ze svých skutků bude jednou zodpovídat.

4.1.2. Vyhodnocení výsledků

První otázku kvalitativního výzkumu - *Co vnímáte jako projev morálky konzumní společnosti?* – zodpověděla většina bez rozmyšlení, spontánně. Pro zjednodušení jsem z odpovědí vybrala hlavní myšlenku do přehledu odpovědí. Rozdělím též odpovědi do skupin dle pohlaví respondentů.

Ženy odpovídaly na otázku takto:

- mění se morální hodnoty, morálka upadá
- lidé dávají přednost materiálním hodnotám
- špatné mezilidské vztahy
- konzumní společnost nemá morálku, morálka je zde hédonismus individua
- sobectví, bezohlednost, nedostatek soucítění s druhými lidmi

Muži odpovídali takto:

- dodržují se pravidla
- spotřeba se promítá i do vztahové roviny
- nadužívání statků, nevíra ve vyšší princip
- bezohlednost, odměřenost, sobectví
- uspokojování svých okamžitých potřeb bez ohledu na budoucnost

V odpovědích čtyřech respondentů se objevují projevy související se vztahy k druhým lidem. Sobectví obecně se objevuje v odpovědích čtyř respondentů. Dva respondenti uvádějí větší důraz na materiální rovinu. Jeden respondent nevidí v morálce žádný zásadní problém. Jedna respondentka vnímá úpadek morálky, jedna morálku v konzumní společnosti popírá. Pouze jeden respondent uvádí nedostatek duchovna.

Na druhou otázku - *Jaké konkrétní projevy, které považujete za „výplod“ konzumní společnosti, jsou pro Vás nepřijatelné? Proč?* – jsou odpovědi pestřejší, najít konkrétní projev bylo pro více respondentů obtížné, často měli dojem, že stačí odpověď v první obecnější otázce:

Ženy odpovídaly:

- udělat všechno pro peníze
- závist

- nepřijatelná je vražda, krádeže
- poměrování podle sociálního statutu a popírání lidské hodnoty člověka
- převažují materiální hodnoty nad duchovními a převládá názor, že všechno je možné získat za peníze

Muži odpovídali:

- podléhání masmédiím, úpadek morálky
- nevím, nepřijatelné je možná příliš
- společnost klade větší důraz na potrestání majetkové trestné činnosti než násilných činů, lidé v nic nevěří, masovost
- agresivita mladých, rodiče nemají čas na výchovu
- zabíjení zvířat pro výrobu luxusních předmětů

Zde se pouze jeden respondent zamýšlel nad tím, co pro něj znamená „nepřijatelné“ a nic odpovídající pro něj tomuto zabarvení nenalezl. Několik respondentů uvádí důraz na materiálno ve vnímání hodnoty člověka i v prioritách společnosti.

Třetí otázka - *Kam až může člověk zajít na cestě za úspěchem a blahobytem? Co je pro Vás osobně hranicí, kterou byste nikdy nepřekročili?* – byla zároveň nejosobnější i nejobecnější. Pro vícero respondentů bylo obtížné najít konkrétní příklad činnosti, která už by byla „za hranicí“. Několikrát se v odpovědích objevovala obecná přikázání „nekrást a nezabíjet“. Konkrétnější odpovědi ohledně osobní hranice vybírám níže.

Ženy odpovídaly:

- nechci, aby peníze a kariéra byly větší hodnota než moje rodina, kamarádi
- hranice trestné činnosti
- člověk může zajít až za hranice svých morálních zásad, já bych nechtěla okrádat, zabíjet, manipulovat
- nemá omezovat ostatní, nechci krást a zabíjet
- záleží na žebříčku životních hodnot, hranicí je svědomí a vědomí, že se budeme ze svých skutků jednou zodpovídat

Muži odpovídali:

- nechci vydávat úspěch jiného za svůj
- nemělo by se žít na úkor druhých, je důležité mít neustále na paměti zodpovědnost za vlastní život
- zásah do soukromí na cestě za úspěchem, pošpiňování
- neobětoval bych rodinu svému osobnímu úspěchu
- obecně hranice svobody, úspěch musí být získán ve fair play

Zde se nejčastěji objevují „klasická“ morální příkázání či mravní imperativy ve smyslu svědomí. Ve všech odpovědích bylo v různé míře přítomno neomezování svobody druhých. Nežít na úkor druhých či nezískat úspěch za cenu poškození druhého je jasnou hranicí pro většinu respondentů.

„Člověk může v cestě za svým úspěchem a blahobytem jít jen tak daleko, aby nepoškodil zájmy druhého a neomezoval jeho svobodu. Vždy pro něj mají být nejdůležitější hodnotou mezilidské vztahy, jeho rodina a blízcí.“

4.2. Kvantitativní výzkum

V druhé části výzkumu jsem totožné skupině respondentů položila tři otázky, u kterých jsem nabídla možné odpovědi. První otázka dává na výběr ze dvou alternativ, druhá otázka obsahuje hodnocení podle stupně četnosti daných jevů ve společnosti, třetí otázka je hodnotící škálou, kde kritériem je závažnost nabízených jevů. Zadání otázek předkládám s vyhodnocením:

1. Jak se podle Vás bude vyvíjet morálka naší společnosti? Spějeme dle Vašeho názoru spíše k úpadku nebo k návratu k tradičním hodnotám?

K úpadku morálky se přiklání 7 respondentů – 4 muži a 3 ženy. Návrat k tradičním hodnotám očekávají 3 respondenti – 2 ženy a 1 muž.

Zde se projevuje větší pesimismus na straně mužů, kteří povětšinou myšlenku na návrat k tradičním hodnotám kategoricky zavrhnou.

2. Předložím Vám zde 7 společenských hříchů dle Gándhího, seřadte je, prosím, dle svého uvážení, podle toho, jak časté jsou ve společnosti (kde 1 = nejčastější, 7 = nejméně časté):

Tabulka 1: Otázka č. 2

Politika bez zásad	
Hospodářství bez morálky	
Blahobyt bez práce	
Výchova bez charakteru	
Věda bez humanity	
Požitek bez svědomí	
Kult bez oběti	

Zdroj: vlastní zpracování

Tato otázka byla pro více respondentů složitá. Záměrně jsem se ptala na četnost „hříchů“, ne závažnost, ovšem subjektivní hodnocení závažnosti se v odpovědích projevuje. V každém případě je řazení u každého respondenta ovlivněno subjektivním chápáním jednotlivých pojmů. To se týká především posledního pojmu – „kult bez oběti“, který většina respondentů podceňuje.

V následující tabulce uvádím výsledky odpovědí:

Tabulka 2: Přehled odpovědí na otázku č. 2

respondent	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
jev										
Politika bez zásad	3	4	2	1	3	3	2	3	1	6
Hospodářství bez morálky	6	5	3	3	2	5	3	1	3	5
Blahobyt bez práce	1	3	6	7	5	7	7	7	2	7
Výchova bez charakteru	7	6	4	4	4	4	4	2	5	2
Věda bez humanity	4	7	5	5	7	6	6	5	6	4
Požitek bez svědomí	2	2	1	2	1	2	5	6	4	1
Kult bez oběti	5	1	7	6	6	1	1	4	7	3

Zdroj: vlastní zpracování

Červeně jsou označeny odpovědi, ve kterých se nejvíce respondentů shoduje.

Další možností hodnocení je seřazení podle průměru hodnot u jednotlivých jevů.

V tomto případě by žebříček vypadal takto:

2,6 = požitek bez svědomí

2,8 = politika bez zásad

3,6 = hospodářství bez morálky

4,1 = kult bez oběti

4,2 = výchova bez charakteru

5,2 = blahobyt bez práce

5,5 = věda bez humanity

3. Nyní Vám nabízím několik obecně se vyskytujících fenoménů. Prosím, zhodnoťte, jak jsou pro vás přijatelné.

Tabulka 3: Otázka č. 3

	Zcela nepřijatelné	Spíše nepřijatelné	Neutrální	Spíše přijatelné	Přijatelné
Opisovat při testu					
Lhát svým blízkým					
Lhát cizím ve svůj prospěch					
Nedodržovat dopravní předpisy					
Využít protekci pro získání výhod					
Vydávat cizí práci za svou					
Používat nelegální kopie PC programů					
Kopírovat hudbu, filmy					

Zdroj: vlastní zpracování

Podobně jako v předchozí otázce jsem hodnocení odpovědí zobrazila v tabulce, přičemž jsem slovní škálu hodnocení nahradila bodovými hodnotami:

- 1 = zcela nepřijatelné
- 2 = spíše nepřijatelné
- 3 = neutrální
- 4 = spíše přijatelné
- 5 = přijatelné.

Výsledky jsem opět shrnula v tabulce:

Tabulka 4: Přehled odpovědí na otázku č. 3

respondent č.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
jev										
Opisovat při testu	4	4	2	4	3	4	5	4	2	2
Lhát svým blízkým	2	2	1	2	1	2	2	2	1	1
Lhát cizím ve svůj prospěch	3	1	2	3	2	3	4	2	1	1
Nedodržovat dopravní předpisy	2	3	4	2	2	3	2	3	2	2
Využít protekci pro získání výhod	4	2	4	3	2	3	5	1	1	1
Vydávat cizí práci za svou	1	1	1	1	1	2	1	2	1	1
Používat nelegální kopie PC programů	4	3	4	2	3	3	4	2	3	2
Kopírovat hudbu, filmy	5	3	4	3	3	3	5	5	2	2

Zdroj: vlastní zpracování

Ve vyhodnocení jsem si všimla především krajních hodnot – tedy jevů, které jsou pro respondenty zcela nepřijatelné, což je ve většině *vydávání cizí práce za svou* a jevů, které jsou přijatelné – zde „vítězí“ *kopírování hudby a filmů*, které není vnímáno jako nepřijatelné nejčastěji.

Dále je možné spočítat průměrnou hodnotu pro jednotlivé jevy a seřadit je podle nepřijatelnosti:

1,2 = vydávat cizí práci za svou

1,6 = lhát svým blízkým

2,2 = lhát cizím ve svůj prospěch

2,5 = nedodržovat dopravní předpisy

2,6 = využít protekci pro získání výhod

3,0 = používat nelegální kopie PC programů

3,4 = opisovat při testu

3,5 = kopírovat hudbu, filmy

5. Diskuze

Od počátku svých úvah o tématu bakalářské práce jsem si pokládala otázku, na jaké straně pomyslné barikády se nacházím – patřím k obhájčům, či kritikům morálky konzumní společnosti? Ačkoliv morálku kritizuji, nejsem si dosud jistá, zda nejde o přirozený vývoj morálních hodnot či zda se opravdu morálka v naší nynější společnosti natolik liší od morálky společností dřívějších.

Denně se ovšem setkávám s atributy konzumní společnosti, které mne subjektivně nemorální připadají – v poslední době nejvíce vnímám importované návyky z USA ve sféře obchodu a přístupu k zaměstnancům. Je mi z duše odporné, když se firmy snaží v zájmu prosperity vychovat ze zaměstnanců nemyslící monstra loajální s filozofií podniku. Ideálním zaměstnancem v mnoha oborech je asertivní až agresivní jedinec pracující do roztrhání těla, který má v zájmu jen prosperitu firmy a ve všem souhlasí se svým nadřízeným. Individualita jde stranou. Dalším projevem konzumu, který mi často připadá nemorální či alespoň škodlivý, je reklama. Zde je nutná regulace ze strany státu, já jí však postrádám. Co se týče tabákových výrobků, stát již regulaci zavedl, ale co reklama na alkohol? Vyděšeně sleduji televizní reklamy na pivo, které jednoznačně idealizují popíjení a spojují ho s kamarádstvím a společenským životem vůbec. Snaží se v nás navodit pocit, že bez piva ani žádnou zábavu zažít nemůžeme a o kamarády ani nezavadíme. A to ve státě, který má nejvíce alarmující počty mladistvých konzumentů alkoholu v celé Evropě! Aby nedošlo k mýlce – pití alkoholu nepovažuji za otázku morálky, morální otázka je v tomto případě neregulované propagování škodlivého návyku za účelem zisku. Ohledně regulace státem navíc vždy vyvstane otázka, do jaké míry má stát zájem o snížení užívání legálních drog, ze kterých mu plynou nemalé prostředky do daňového systému?

Z výše uvedeného pro mne plynou další otázky – existuje něco jako státní morálka? Pokud se bavíme o morálce dnešní společnosti, liší se morálka států? Zde musím konkretizovat, zda jde o morálku státu jako celku či státu jako instituce. Regulační mechanismy ve smyslu zákonodárství má k dispozici státní moc jako instituce. Vnímáme my jako občané zákony též z pohledu morálky? A co my občané jako stát – lišíme se z morálního hlediska od občanů okolních států?

To vše a mnohé jiné mne napadlo při přemýšlení, jaké stanovisko k tématu zaujímám já. Jde vlastně o další a další otázky, na které nemohu najít jednoznačnou odpověď. Není ale téma morálky vždy otázkou, nad kterou nemáme přestat přemýšlet, u které jsou však odpovědi další otázky?

Ve výzkumu jsem pokládala nelehké otázky lidem ve svém okolí. Lidem, kteří jsou zajisté odborníky ve svém zaměstnání a všechny je přemýšlení o problémech živí. Málokdo z nich však sám od sebe otázky morálky někdy řešil. Překvapilo mne, jak pro ně byla obtížná verbalizace svých pocitů a názorů. Denně slyšíme někoho nadávat na lhostejnost, na pokles morálky u mládeže, na špínu v politice... Ale není to jen klišé? Pokud se nás někdo zeptá, co konkrétně je nám „proti srsti“, nemůžeme najít odpověď. Nebo se uchýlíme k ustáleným klišé. Tady se musím poopravit – mí respondenti se k nim často neuchylovali, odpovědi byli velmi pestré, velmi motivující k dalším a dalším otázkám. Společné motivy v nich však zaznívaly – všichni vnímáme jako negativní trend „odlidštění“ mezilidských vztahů, změnu hodnotových žebříčků.

Hypotézy vyplývající z mého výzkumu by zněly asi takto:

1. *„Jeden z hlavních projevů morálky konzumní společnosti je sobectví, které se promítá jednak do vztahů k ostatním, jednak do zaměřenosti na vlastní blaho bez ohledu na důsledky. Vzrůstá převaha materiálních hodnot nad morálními.“*

2. *„Peníze ovlivňují náš život do té míry, že zasahují do vztahů ve smyslu posuzování ostatních dle jejich materiálního zabezpečení, což na druhé straně provokuje závist. Roste důraz na vnější atributy bohatství a úspěchu a důraz na nevybočování z řady, přijmutí hodnot společnosti.“*

3. *„Člověk smí v cestě za svým úspěchem a blahobytem jít jen tak daleko, aby nepoškodil zájmy druhého a neomezoval jeho svobodu. Vždy pro něj mají být nejdůležitější hodnotou mezilidské vztahy, jeho rodina a blízcí.“*

V druhé části výzkumu byly též znát podobnosti – především ve třetí otázce, kde se hodnotil žebříček nepřijatelnosti. Zde není možné si nevšimnout, že se na prvních třech místech nacházejí jevy, které jsou sobecké a vypovídají o lhostejnosti či neúctě k druhým – vydávat cizí práci za svou, lhát svým blízkým, lhát cizím ve svůj prospěch.

Naopak jako nejpřijatelnější je kopírování hudby a filmů, to není dnes obecně vnímáno jako prohřešek proti morálce. Moje předběžné hypotézy byly potvrzeny:

Hypotéza I: *Většina lidí vnímá vývoj morálky ve společnosti jako úpadek.*

Tato hypotéza byla na tomto malém (nikoli reprezentativním) vzorku potvrzena – 70 % respondentů vnímalo vývoj morálky směrem k úpadku.

Hypotéza II: *Některé jevy, které nejsou zcela morální, vnímáme jako přirozenou součást konzumní společnosti a přijali jsme je za své.*

I druhá hypotéza byla v podstatě potvrzena, zde by se ovšem dalo diskutovat o tom, zda jevy uvedené respondenty jako nepřijatelné jsou skutečně nemorální. V pomyslné „hitparádě“ nepřijatelnosti se v druhé půlce (tedy směrem k naprosté přijatelnosti) nachází tyto jevy - využít protekci pro získání výhod, používat nelegální kopie PC programů, opisovat při testu, kopírovat hudbu, filmy. Nejde tedy o nijak závažné prohřešky, ale znamená jejich nižší závažnost, že jsou morální? Ve všech případech jde v podstatě o podvod, o obcházení pravidel. V české společnosti je toto drobné podvádění natolik zdomácněné, věru málokdo může říci, že nic z toho nikdy neudělal.

Uvědomuji si, že k potvrzení hypotéz by bylo třeba oslovit větší množství respondentů, takže bych se v případném dalším výzkumu k tématu ráda vrátila.

6. Závěr

Téma morálky je aktuální v každé společnosti, natožpak ve společnosti, která je obecně vnímána jako nejnemorálnější, jako společnost, která zbožšťuje anomii ve jménu maximální svobody. Měla jsem mnoho času o tématu přemýšlet, studovala jsem díla současníků, hodiny mluvila s lidmi a hodiny rozhovory přepisovala. Přesto nemám jistotu, že tomu tak je, ale, jak by řekl právník, mám důvodnou pochybnost, že tomu tak není. Takže odpověď na moji otázku „kam spěje morálka konzumní společnosti?“ by z mých úst zněla asi takto: „Spěje k návratu k tradičním hodnotám, jsme přesyceni, bezradní, ztraceni, potřebujeme pevný přístav a vracíme se jako Odysseus, abychom našli své štěstí.“

Kde se bere ten optimismus? Možná není na místě, ale mnohem raději jsem optimista. Z rozhovorů s lidmi kolem sebe mám pouze pozitivní dojem, většinou vadí odlidštění současného světa a obrací se k původním hodnotám - k rodině, přátelství, víře. Myslím, že si už dnes umíme uvědomit, že tento „návrat“ není krokem zpět, ale přirozenou nutností v koloběhu lidstva.

Bohužel jakýkoliv vývoj ve společnosti není záležitostí jedné generace, mám tedy obavu, že se mnou očekávaného návratu nemusím dožít. Budu však za své budoucí děti a vnuky doufat, že tento stav nastane a budu je vychovávat k tomu, aby se navraceli k tradicím. Věřím totiž, že společnost je jen taková, jací jsou jednotlivci v ní. Má tedy smysl začít každý sám od sebe a ne kritizovat morálku ve společnosti.

Cílem mé práce bylo zjistit u zvoleného vzorku populace, jaké jsou obecně chápané projevy konzumního způsobu života a nakolik jsou tyto projevy v souvislosti se společensky akceptovanou touhou po úspěchu tolerovány či dokonce předpokládány. Tento cíl se mi podařilo naplnit. Otázka „konzumní morálky“ je však těžko uchopitelná a náročná, nelze dojít k jednoznačným odpovědím.

Jsem přesvědčena, že moje práce měla smysl a doporučuji ji všem, kteří se řadí mezi jednoznačné kritiky dnešní morálky. Odpovědi respondentů jsou velmi inspirativní a dávají prostor dalším otázkám. Proto si myslím, že budoucí i současní pracovníci v pomáhajících profesích by neměli toto téma opomíjet.

7. Klíčová slova

anomie

konzumní společnost

morálka

postmodernismus

8. Seznam použitých zdrojů

- 1) BAUMAN, Zygmunt. *Humanitní vědec v postmoderním světě*. 1. vydání. Praha: Moraviapress, 2006. 172 s. ISBN 80-86181-82-0.
- 2) BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2005. 296 s. ISBN 80-204-1195-X.
- 3) BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 2002. 344 s. ISBN 80-204-0966-1.
- 4) BAUMAN, Zygmunt. *Tekuté časy: život ve věku nejistoty*. 1. Vydání. Praha: Academia, 2008. 112 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
- 5) BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vydání. Praha: SLON, 2006. 165 s. ISBN 80-86429-11-3.
- 6) BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Společnost nevolnosti*. 1. vydání. Praha: SLON, 2007. 304 s. ISBN 978-80-86429-80-9.
- 7) BÜHLER, Walther. *Anthroposofie jako požadavek naší doby*. 1. vydání. Hranice: FABULA, 2004. 205 s. ISBN 80-86600-§15-7.
- 8) CANETTI, Elias. *Masa a moc*. 1. vydání. Praha: Arcadia, 1994. 576 s. ISBN 80-85812-08-8.
- 9) CARROLL, John. *Humanismus. Zánik západní kultury*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. 200 s. ISBN 80-85959-13-5.

- 10) ČESKÁ BIBLICKÁ SPOLEČNOST. *Bible. Písmo Svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih). Podle ekumenického vydání z roku 1985.* 2. katolické vydání. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.
- 11) HALÍK, Tomáš. *Noc zpovědníka. Paradoxy malé víry v postoptimistické době.* 1. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 254 s. ISBN 80-7106-777-6.
- 12) JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník.* 2. vydání. Praha: Portál, 2007. 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- 13) JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese.* 1. vydání. Praha: Triton, 2003. 224 s. ISBN 80-7254-329-6.
- 14) KOHÁK, Erazim. *Svoboda, svědomí, soužití. Kapitoly z mezilidské etiky.* 1. vydání. Praha: SLON, 2004. 216 s. ISBN 80-86429-35-0.
- 15) LIPOVETSKY, Gilles. *Paradoxní štěstí. Esej o hyperkonzumní společnosti.* 1. vydání. Praha: Prostor, 2007. 448 s. ISBN 978-80-7260-184-4.
- 16) LORENZ, Konrad. *Odumírání lidskosti.* 1. vydání. Praha: Mladá fronta, 1997. 200 s. ISBN 80-204-0645-X.
- 17) MACINTYRE, Alasdair. *Ztráta ctnosti. K morální krizi současnosti.* 1. vydání. Praha: Oikoyemenh, 2004. 334 s. ISBN 80-7298-082-3.
- 18) MERTON, Robert K. *Studie ze sociální teorie.* 2. Vydání. Praha: SLON, 2007. 286 s. ISBN 80-86429-70-9.
- 19) PAYNE, Jan. *Odkud zlo? O nezkrotnosti čili slabosti lidské vůle.* 1. Vydání. Praha: Triton, 2005. 320 s. ISBN 80-7254-500-0.

- 20) POPKIN, Richard H., STROLL, Avrum. *Filozofie pro každého*. 2. vydání. Praha: Ivo Železný, 2005. 408 s. ISBN 80-237-3942-5.
- 21) ROTTER, Hans. *Osoba a etika*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997. 140 s. ISBN 80-85959-18-6.
- 22) SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 3. rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 1998. 392 s. ISBN 80-7021-253-5.
- 23) STÖRIG, Hans J. *Malé dějiny filosofie*. 7. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 632 s. ISBN 80-7192-500-2.
- 24) ČERVENKA, Jan. *Centrum pro výzkum veřejného mínění – Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.* [online]. 21.5.2007 [cit. 2009-01-12] Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100687s_ov70521.pdf.
- 25) DIMITROVÁ, Michaela. *Centrum pro výzkum veřejného mínění – Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.* [online]. 10.4.2008 [cit. 2009-01-12] Dostupné z: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100772s_ov80410.pdf.
- 26) MÍŠKOVÁ, Věra. *Novinky.cz* [online]. 7.7.2009 [cit. 2009-07-30] Dostupné z: <http://www.novinky.cz/kultura/mff-kv-2009/na-kus-reci/173066-juraj-herz-pro-me-byl-horor-dvaadvacet-mesicu-na-vojne.html>

9. Přílohy

Příloha 1

Ov80410
TISKOVÁ ZPRÁVA

**Centrum pro výzkum veřejného mínění
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.**

Jilská 1, Praha 1
Tel./fax: +420 221 183 585
E-mail: michaela.dimitrova@soc.cas.cz

Jaké chování je pro nás morálně přijatelné?

Technické parametry

Výzkum:	<i>Naše společnost 2008, v08-03</i>
Realizátor:	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.</i>
Projekt:	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOU AV ČR, v.v.i.</i>
Termín terénního šetření:	<i>3. 3. – 10. 3. 2008</i>
Výběr respondentů:	<i>Kvótní výběr</i>
Kvóty:	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
Zdroj dat pro kvótní výběr:	<i>Český statistický úřad</i>
Reprezentativita:	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Počet dotázaných:	<i>1028</i>
Metoda sběru dat:	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
Výzkumný nástroj:	<i>Standardizovaný dotazník</i>
Otázky:	<i>OV.105</i>
Zveřejněno dne:	<i>10. duben 2008</i>
Zpracovala:	<i>Michaela Dimitrová</i>

V březnu 2008 se Centrum pro výzkum veřejného mínění ve svém výzkumu zabývalo přijatelností některých způsobů chování v české společnosti. Respondentům byla předložena baterie obsahující 24 položek resp. 24 různých druhů chování, přičemž u každého z nich vyjadřovali, do jaké míry je ve svých očích považují za morálně akceptovatelné. Toto hodnocení prováděli dotázaní pomocí předložené desetibodové škály, kde 1 znamenala, že toto chování pro ně není přijatelné nikdy, a naopak 10 vyjadřovala, že daný druh chování je pro ně přijatelný kdykoliv. Výsledné postoje české veřejnosti jsou zachyceny v grafu 1.

Nejméně morálně přijatelné je pro české občany řízení pod mírným vlivem alkoholu – v tomto případě se do kategorie 1 a 2 v rámci výše popsané škály zařadilo sedm Čechů z deseti. Jako druhá nejméně přijatelná je pro české občany situace, kdy si někdo nehledá práci a žije jen z podpory a darů (64 %). Téměř stejný podíl občanů pak považuje za morálně nepřijatelné uvádět nepravdivé údaje při žádosti o sociální podporu (63 %). Nadpoloviční většina

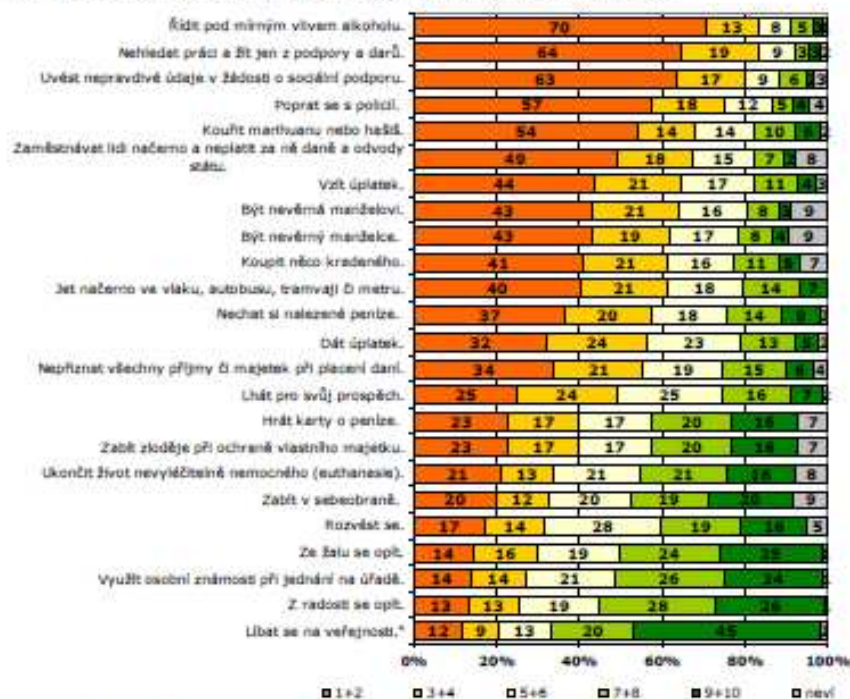
české populace pak také odsuzuje rvačky s policií (57 %) a kouření marihuany nebo hašiše (54 %). Pro polovinu Čechů je nemyslitelné zaměstnávání lidí na černo (49 %).

Poměrně dosti odmítavě se Češi staví i k braní úplatku a nevěře. Tyto situace negativně vnímají více jak dvě pětiny české populace. Konkrétně vzetí úplatku je jednoznačně nepřijatelné pro 44 % osob. Nevěru odsuzuje 43 %, a to jak v případě nevěry manželovi i manželce.

Pro přibližně třetinu obyvatel ČR je zcela morálně nepřijatelné nechat si nalezené peníze (37 %), dále také nepřiznání všech příjmů a majetku při placení daní (34 %) a 32 % též odsuzuje nabídnutí úplatku. Pro srovnání je zajímavé, že poslední jmenovaná situace je neakceptovatelná pro o 12 % méně osob, než je tomu v případě přijetí úplatku. Čtvrtina Čechů také morálně odsuzuje lhaní ve svůj vlastní prospěch.

Nejvíce vyrovnané jsou postoje veřejnosti týkající se hraní karet o peníze, zabití zloděje při ochraně vlastního majetku a euthanasie. V těchto případech jsou odpovědi českých občanů rozptýlené poměrně rovnoměrně v celé šíři postojového spektra. Morálně nepřijatelné jsou tyto tři jmenované okolnosti pro více jak pětinu dotázaných. Určitá postojová nejednoznačnost je v rámci české veřejnosti pozorovatelná též ve vztahu k zabití v sebeobraně a rozvodu. Striktně odmítavé stanovisko zde vyjadřuje přibližně pětina Čechů, ovšem jedná se o srovnatelný podíl s občany, kteří sdílejí právě opačný názor.

U zbývajících situací v naší společnosti již poměrně jednoznačně převládá určitá benevolence, neboť opít se ze žalu je neakceptovatelné pro 14 % osob, oproti čtvrtině Čechů s opačným stanoviskem. Velmi obdobně jsou pak podíly odpovědí rozloženy i v souvislosti s využíváním osobních známostí při jednání na úřadech a opít se z radosti. Nejvíce shovívaví jsou čeští občané k líbání se na veřejnosti, které jednoznačně odmítá 12 % osob, zatímco opačný postoj zaujímá necelá polovina Čechů (45 %).

Graf 1: Morální přijatelnost některých druhů chování¹ (v %)

Pozn.: Položky v grafu jsou řazeny sestupně dle součtu kategorií „1+2“ a „3+4“.

Tabulka 1: Morální přijatelnost některých druhů chování – časové srovnání (vážené průměry)

	9/2005	3/2007	3/2008
Rídit pod mírným vlivem alkoholu.	2,37	2,42	2,37
Nehledat práci a žít jen z podpory a darů.	2,51	2,58	2,51
Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.	2,69	2,72	2,57
Poprát se s policií.	2,66	2,72	2,86
Zaměstnávat lidi načerno a neplatit za ně daně a odvody státu.	3,09	3,24	3,11
Kouřit marihuanu nebo hašiš.	2,80	2,89	3,26
Být nevěrná manželovi.	3,06	3,75	3,31
Být nevěrný manželce.	3,24	3,76	3,42
Vzít úplatek.	3,52	3,39	3,54
Koupit něco kradeného.	3,47	3,81	3,64
Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	3,65	4,04	3,91
Dát úplatek.	4,09	4,08	4,12
Nechat si nalezené peníze.	4,18	4,38	4,14

¹ Znění otázky: „Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi prosím řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné. Odpovídejte pomocí karty, kde 1 znamená, že je nepovažujete za přijatelné za žádných okolností a 10 naopak, že jsou přijatelné podle Vás kdykoliv“.

Ov80410

Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	4,12	4,41	4,16
Hrát karty o peníze.	4,15	4,43	4,57
Lhát pro svůj prospěch.	4,26	4,52	4,59
Zabít zloděje při ochraně vlastního majetku.	4,66	5,08	5,18
Ukončit život nevléčitelně nemocného (euthanasie).	5,07	5,26	5,43
Rozvést se.	4,86	5,76	5,52
Zabít v sebeobraně.	4,90	5,43	5,64
Ze žalu se opít.	5,38	6,07	6,09
Využít známosti při jednání na úřadě.	5,98	6,44	6,26
Z radosti se opít.	5,70	6,28	6,37
Líbat se na veřejnosti.	6,63	7,34	7,19

ov70521
TISKOVÁ ZPRÁVA

**Centrum pro výzkum veřejného mínění
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.**
Jilská 1, Praha 1
Tel./fax: 286 840 129
E-mail: jan.cervenka@soc.cas.cz

Co je pro nás morálně přijatelné a co nikoli?

Technické parametry

Výzkum:	<i>Naše společnost 2007, v07-03</i>
Realizátor:	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.</i>
Projekt:	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOU AV ČR, v.v.i.</i>
Termín terénního šetření:	<i>5. – 12. 3. 2007</i>
Výběr respondentů:	<i>Kvótní výběr</i>
Kvóty:	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
Zdroj dat pro kvótní výběr:	<i>Český statistický úřad</i>
Reprezentativita:	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Počet dotázaných:	<i>1046</i>
Metoda sběru dat:	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
Výzkumný nástroj:	<i>Standardizovaný dotazník</i>
Otázky:	<i>OV.105</i>
Zveřejněno dne:	<i>21. května 2007</i>
Zpracoval:	<i>Jan Červenka</i>

Součástí březnového šetření veřejného mínění CVVM byla otázka zkoumající míru přijatelnosti či nepřijatelnosti některých druhů chování z pohledu veřejnosti.¹ Přijatelnost druhů chování posuzovali respondenti pomocí desetibodové škály, kde bod 1 znamenal, že pro respondenta toto chování není přijatelné za žádných okolností, a bod 10 znamenal, že toto chování hodnotí jako přijatelné kdykoliv.

Výsledky šetření ukázaly (viz tabulky 1 a 2 na následující straně), že ze zkoumaných položek jako nejne přijatelnější vychází řízení pod mírným vlivem alkoholu, což v šetření za každopádně nepřijatelné (bod 1 na desetibodové škále) označila polovina respondentů (51 %), a jen desetina dotázaných řízení s alkoholem v krvi zařadila na škále do některého z bodů od 6 do 10. Podobným výsledkem skončilo i srovnatelné šetření uskutečněné v září 2005, což naznačuje, že silná netolerance tohoto druhu jednání je stabilním jevem. Jasně první umístění tohoto jednání z hlediska jeho nepřijatelnosti může souviset se skutečností, že „řízení pod mírným vlivem alkoholu“ je v porovnání s ostatními položkami v baterii specifické tím, že potenciálně ohrožuje na zdraví či životě i jiné osoby, než je samotný podnapilý řidič.

¹ Otázka: „Budu Vám postupně číst různé druhy lidského chování a Vy mi prosím řekněte, do jaké míry je považujete za morálně přijatelné. Odpovídejte pomocí lístku, kde 1 znamená, že je nepovažujete za přijatelné za žádných okolností, a 10 naopak, že jsou přijatelné podle Vás kdykoliv.“

Tabulka 1: Morální přijatelnost chování (odpovědi respondentů v %)

	NIKDY			KDYKOLIV	
	1-2	3-4	5-6	7-8	9-10
Ridit pod mírným vlivem alkoholu.	67	15	9	5	2
Nehledat práci a žít jen z podpory a darů.	63	18	9	4	3
Poprat se s policií.	57	19	13	4	2
Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.	60	18	9	6	3
Kouřit marihuanu nebo hašiš.	58	14	12	8	4
Zaměstnávat lidi načerno a neplatit za ně daně a odvody.	46	20	15	8	3
Vzít úplatek.	46	21	15	9	5
Být nevěrná manželovi.	35	21	23	7	5
Být nevěrný manželce.	35	20	20	9	5
Koupit něco kradeného.	36	21	19	11	5
Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	36	22	20	15	6
Dát úplatek.	34	22	22	14	5
Nechat si nalezené peníze.	32	22	20	15	9
Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	28	22	22	16	7
Hrát karty o peníze.	37	14	18	15	13
Lhát pro svůj prospěch.	24	27	25	16	6
Zabít zloděje při ochraně vlastního majetku.	24	16	17	16	17
Ukončit život nevyléčitelně nemocného (euthanasie).	21	13	20	17	15
Zabít v sebeobraně.	21	15	16	20	18
Rozvést se.	15	13	26	23	17
Ze žalu se opít.	16	14	21	23	24
Z radosti se opít.	13	13	21	26	25
Využít známostí při jednání na úřadě.	9	15	21	25	27
Líbat se na veřejnosti.	9	8	14	17	49

Pozn.: Procenta v řádku, dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“.

Tabulka 2: Morální přijatelnost chování (vážený průměr)

	9/2005	3/2007
Ridit pod mírným vlivem alkoholu.	2,37	2,42
Nehledat práci a žít jen z podpory a darů.	2,51	2,58
Poprat se s policií.	2,66	2,72
Uvést nepravdivé údaje v žádosti o sociální podporu.	2,69	2,72
Kouřit marihuanu nebo hašiš.	2,8	2,89
Zaměstnávat lidi načerno a neplatit za ně daně a odvody státu.	3,09	3,24
Vzít úplatek.	3,52	3,39
Být nevěrná manželovi.	3,06	3,75
Být nevěrný manželce.	3,24	3,76
Koupit něco kradeného.	3,47	3,81
Jet načerno ve vlaku, autobuse, tramvaji či metru.	3,65	4,04
Dát úplatek.	4,09	4,08
Nechat si nalezené peníze.	4,18	4,38
Nepřiznat všechny příjmy či majetek při placení daní.	4,12	4,41
Hrát karty o peníze.	4,15	4,43
Lhát pro svůj prospěch.	4,26	4,52
Zabít zloděje při ochraně vlastního majetku.	4,66	5,08
Ukončit život nevyléčitelně nemocného (euthanasie).	5,07	5,26
Zabít v sebeobraně.	4,9	5,43
Rozvést se.	4,86	5,76
Ze žalu se opít.	5,38	6,07
Z radosti se opít.	5,7	6,28
Využít známostí při jednání na úřadě.	5,98	6,44
Líbat se na veřejnosti.	6,63	7,34

Vesměs velmi kriticky se dotázaní stavějí také k situaci, kdy člověk nehledá práci a žije jen z podpory a darů (zcela nepřijatelné pro 43 %), k bitkám s policií (pro 41 % zcela nepřijatelné), k uvádění nepravdivých údajů v žádosti o sociální podporu (pro 43 % zcela nepřijatelné) a k užívání marihuany či hašiše (47 % zcela nepřijatelné).

V naprosté většině odmítavě, i když poněkud méně vyhroceným způsobem, než tomu bylo u výše zmíněných položek, lidé přistupují i k zaměstnávání načerno a k brání úplatků. V obou případech došlo oproti minulému šetření k mírnému posunu v přístupu ze strany respondentů, když u zaměstnávání načerno se negativní postoj lehce zmínil, zatímco k vzetí úplatku se nyní respondenti stavějí o něco přísněji, než v zářijovém šetření v roce 2005. Vzetí úplatku je přitom ze strany respondentů posuzováno relativně přísněji než jeho poskytnutí, které je ovšem rovněž hodnoceno většinou jako spíše nepřijatelné.

Poměrně jednoznačně převažující odsouzení se podle výsledku šetření spojuje i s manželskou nevěrou bez ohledu na to, zda je nevěrným partnerem muž či žena, s vědomou koupí kradené věci a s ježděním načerno v hromadné dopravě, i když u všech těchto položek je postoj veřejnosti poněkud benevolentnější v porovnání s rokem 2005.

Spíše negativně, i když v průměru méně vyhraněným a méně většinovým způsobem, dotázaní přistupovali také k ponechání si nalezených peněz, k nepřiznání příjmů a majetku při zdaňování, k hazardu a ke lhaní kvůli vlastnímu prospěchu. V případě hazardního hraní karet se ovšem názory veřejnosti v porovnání s jinými položkami, jež v průměrném hodnocení vycházely obdobně, mnohem výrazněji rozcházely, když více než čtvrtina (28 %) dotázaných toto označila za zcela nepřijatelné (bod 1 na škále), zatímco stejně velká část veřejnosti totéž vnímá jako víceméně morálně zcela akceptovatelnou věc (28 % uvedlo body 7-10). Také u všech těchto položek jsou aktuálně zjištěné postoje veřejnosti v průměru shovívavější než před necelými dvěma roky.

Značně rozptýlené jsou postoje veřejnosti k často diskutovaným, eticky a právně kontroverzním tématům, jimiž jsou zabít zloděje při ochraně vlastního majetku, euthanasie či zabít v sebeobraně. V menší míře lze totéž říci i o rozvodu, i když je v tomto případě fundamentálně negativní postoj už spíše okrajovou záležitostí (zcela nepřijatelné pro 9 %), přičemž tento pocit je zde relativně silnější mezi věřícími a zejména mezi katolíky. Jen menšina lidí pak vnímá jako morálně problematické či neakceptovatelné zapíjení radosti či naopak žalu, využívání známostí při jednání na úřadech a líbání na veřejnosti. Ve všech těchto případech se přitom aktuální vyjádření respondentů opět v průměru jeví jako více či méně výrazně benevolentnější než v září 2005.